ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1938

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. Річник

ЧИСЛО 12. ГРУДЕНЬ 1938

УКРАЇНСЬКА СОТНЯ В УЖГОРОДІ В Р. 1920.
Командант пор. Александер Заворотюк.

Перші революційні проблиски на Карпатській Україні у 1918 р.

Написав: *М. Творидло.*

Українці в межах Угорщини переходили у всіх майже часах національного життя дуже важку недолю. Та вже найтяжчу у світовій війні. У 1916 році заборонено уживати в церковних навіть школах української азбуки, поручено уживати в церквах книги писані тільки латинкою, заведено григоріянський календар, в церквах влада поручила запроваджувати крок за кроком мадярські Богослуження, а в школах заборонила науку навіть релігії в рідній мові. Нарід закостенів. Здавалося, вже не проявляє життя.

Та ось вістки зпоза Карпат. Там у Києві український нарід творить свою державу. Йдуть чутки, що галицько-українські посли зажадали, щоби закарпатських українців злучити з галицькими в одно, а тільки мадярський президент міністрів Др. Векерле заявив в коронній раді, що ніколи мадярський нарід не згодиться, щоби обкроювати Угорщину.

І ось вже знову нові вістки. Угорщина програє війну. Їй грозить катастрофа. Українське село вже реаґує на ці вістки. Для справдження цих вісток о. Волошин і проф. Бокшай висилають потайки 15. жовтня 1918 р. проф. Штефана до Відня, щоби розвідався в українців (у Д-ра Петрушевича) про те, що їм робити. Але конкретної відповіді не міг він дістати. Умовилися, що зїдуться дня 2. листопада в Будапешті. Приїде Д-р Смаль-Стоцький і подасть, що треба буде робити. Але не зїхалися. Вже в дні 27. жовтня Австро-Угорщина розвалилася, вже румуни, серби, хорвати, німці і словаки зачали відриватися від Угорщини.

А українці? І цей закостенілий селянин також взявся скидати ярмо. Кожне село моглоб оповісти свою історію, колиб хтось схотів послухати і списати. У кожному селі вже перші дні розвалу стали днями полагоджування наболілих справ. Села одно за одним скидали воєнних мадярських комісарів й урядовців, установляли Народні Ради.

Колиж мадярські ватаги зачали в кілька днів по розвалі наново підносити голову, селяни взялися творити свої оборонні міліційні т. зв. народні ґвардії і роззброювали напасників нераз при гарячих боях. По всіх селах йшли кличі — до України! Нажаль не явився у перших початках ніхто з орґанізаційним розмахом і з душею відповідною до настроїв мас, щоби зміг зєдинити всі ті сільські міліції в українську армію і щоби опанувати південні карпатські склони. Одиноко ясінсько-рахівський округ зумів зорґанізувати якслід свою міліцію, створити власне військо. Тому не диво, що по селах ждали на прихід українських військ зпоза Карпат. Та кривдячим булоби твердження, що не було тоді на Закарпатті людей до проводу. Був Д-р Бращайко, був о. Волошин, Клочурак і другі, що зачали орґанізувати нарід. Одначе першим, що зачав цю орґанізаційну працю був о. Еміліян Невицький, парох з Уяка спішської землі, тобто з тої країни наших земель, що висунулась найдалі на захід, бо під самі майже Татри.

Тут на окраїнах наш нарід довідався найскорше про те, що Австроугорщина вже не існує. Тут на Спішу вже в дні 28. жовтня 1918 р. творяться місцеві українські орґанізації. Орґанізатор Невицький з нараженням свого життя їздить від села до села, а дедалі пише письма, що треба на зразок словаків відірватися від Угорщини. А куди приєднатися? Він дістає з усіх усюдів письма: до України. Він творить наборзі комітет і скликує всіх на віче до Любовні на день 8. листопада. При ньому працюють уже Михайло Мигалич, Йосиф Рибович, Петро Шима, Д-р Еміліян Торонський, Іван Мурцко, Іван Чачда, Д-р Микола Завадський і інші. Усі вони вспіли у кількох днях перевести орґанізації не тільки по селах Спіщини, але і в поблизьких сторонах Шарищини. Округи Бардієво, Свидник, Стропків, Лаборці, Гуменний відгукнулися якслід. Всюди вдалося проголосити, що в дні 8. листопада відбудеться в Любовні віче. І воно відбулося. Величаво. Явилися непроглядні маси народу. Невеличке це, але гарне містечко над Попрадом. Не виділо воно ще такого величавого здвигу українського народу від непамятних часів. Народ плив з усіх сторін до міста, а впорядчики відпроваджували на старинний замок Любовні, що гордо глядів на всі сторони долини Попраду та на гори. Не надіялися старинні мури ніколи, що прийде такий час, а в них зберуться на віче вільні внуки і правнуки тих дідів і прадідів, що колись під примусом панської нагайки будували їх своїми мозолистими спрацьованими руками.

Вже довго освічували ранні промені замкові вежі, а народ ще плив та плив. Нараз задзвонив вічевий дзвін, як колись на вічах українських предків.

Віче відкриває о. Невицький. Посипалися палкі промови. Ось виступає на трибуну і голосить слово М. Михалич. Той поважний патріот складає на державні цілі свого народу першу тисячку корон і кличе: Хай міліони виростуть з цієї скромної лепти на те, щоби наш нарід міг приплисти до пристані свободи. Од Любовні аж по Сиґіт до святої боротьби за свободу! І посипався гріш на народній жертвенник. Не пожалів жертви навіть найбідніший, бо це твориться нове життя. Вибрано тоді Українську Народню Раду, на якої чолі станув о. Невицький і 23 членів ради. Поручено їй вести боротьбу за незалежність українського народу. Одушевлені вічевики понесли з собою віру в те, що вже не вернеться мадярське ярмо. Вість про це віча рознеслася скоро аж поза Пряшів, Ужгород, Мукачів, Хуст, аж до Сиготу.

Коби найшовся хтось — казав тоді о. Невицький, — що обнявби військову команду, тоді творимо армію. А я на цьому не розуміюся. Хіба прийдеться йти з хрестом у руках і творити хрестоносний похід за визволення зпід гнобителів.

Одначе йому прийшло вже незадовго зводити боротьбу не з ким іншим, а з Пряшівською капітулою і з епископом Новаком, що станув на ґрунті мадярської державности.

Українська Робітнича Сотня
при Чхсл. Зал.-Дорож полку в Пардубицях

Написав: *Др. Іван Стадник.*

В. Чехах схоронилося кільканацять тисяч останків УГА. Частина стрілецтва і старшин перебувала на роботах у ріжних сторонах Чехії при їх частинах військових, або інших установах. Між іншими була в Пардубицях одна робітнича сотня з останків УГА. при ческім залізно-дорожнім полку.

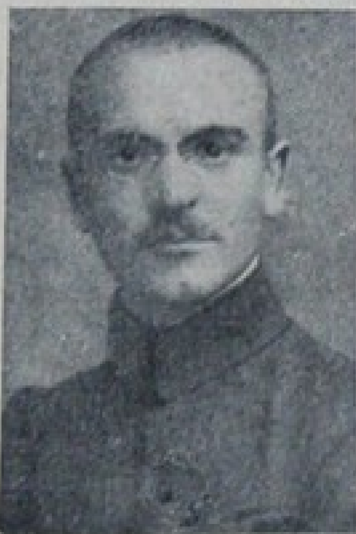
Сотня була зорґанізована цілком на військовий лад. Мешкали стрільці в 4 четах, кожна осібно в військових бараках, так як і ческе військо. Цілий тиждень стрільці були заняті при роботі при тім полку (переношення і перевоження ріжних матеріялів). Субота була вільна від роботи, а за це відбувалися вправи сотенні на військовій площі під кмдою своїх старшин, яких в сотні було найменше двох, а було і 4-ох.

Харч такий самий як у ческого війська, платня по 2 кч. денно для стрільця, виплачувана що 10 днів.

Сотня мала свою крамницю, з доходів якої покривала видатки на часописи, книжки і тд.

Сот. Іван Стадник.

Пдхор. Володимир Блюй.

При сотні проваджено курс для неграмотних і вкінці не було жадного неграмотного. Число стрільців вагалося між 150 і 100.

Стрілецтво було високо ідейне. Та власне сотня перша зложила дуже поважну лепту на допомогу голодуючому населенню України, а за її приміром пішли інші сотні і вся еміґрація так військова, як і цивільна.

Формальна назва сотні була: Українська Робітнича Сотня при чхсл. залізно-дорожнім полку в Пардубицях.

Сотня зістала звинена враз із звиненням всієї військової еміґрації в Чехах.

Я, як кмдт тоїж сотні виїхав скорше з Пардубиць, бо в другій половині 1922 р., передавши

„Українська Робітнича Сотня". Ужгород, 1921 р. Комендант: сот. д-р Евген Давидяк.

Частина сотні, т. зв. „Українська Робітнича Сотня при чсл. залізнодорожнім полку в Пардубицях“, під командою сотника Івана Стадника.

кмд-у чет. пок. М. Цимборському згл. насамперед пор. Лисому, а в заступстві тому четареві.

При відході залишив у касі з доходів сотенної крамниці ок. 6.000 Кч. на підмогу стрілецтва тоїж сотні, чи для наглих випадків.

Ті короткі дані подаю для збереження в память нашої минувшини.

Еміґрантська світлина

Написав: *Степан Лисак.*

З датою травня 1921 року тільки одна в мене заховалась. Світлина з побуту УГА в Чехословаччині. Я її зарамував над моїм столом на вічний спомин. На память тим, що прийдуть по нас.

На світлині пів сотні стрільців і старшин з частини ґенерала Кравса.

Мала горстка тих вояків, що недавно тому на рідних землях у кровавій заграві падали на фронтах ранені і знову вставали на ноги „готов“ — бились проти всіх і так творили своїми чинами величну леґенду своєї Батьківщини.

Декотрих друзів по зброї я ще й досі ношу в добрій памяті. А тих інших — хоч як морочу голову, не можу ніяк пригадати їх славні прізвища.

Остали мені на моїй світлині тими вояками без імен... Однак я їх добре знаю. Чи можна забути? Ясні стрілецькі обличчя, хрещені вогнем на всіх боєвищах, я пізнав би на гони з далека, хоч від тої пори, що нас світлено, на головах чуприна біліє літами... При першій стрічі з радости стиснув би їм кріпко руки, глянув до віч і запитався: „Це Ти, Петре, Іване, Василю? — Не помиляюсь? Ох, як Ви постарілися. Чи памятаєте?“ Та здається мені, що я уже їх не стріну ніколи.

Пропали десь в широкому світі.

З нашого минулого тільки нам світлина залишилась. І нераз я вечорами ходжу, блукаю по столиці чужої держави, думаю про них — слідкую по людях очима і межи тисячами мешканців міста я не стрінув ані одного колишнього друга з моєї світлини.

Стрілецька братія уже давно заміняла сірі однострої за еміґрантські блюзи і роспорошилась по цілому світі. Виїхали до ріжних держав та — ген за океан, інші орють і сіють в рідному краю, а останні, більша їх частина, залишилась тут в Чехословаччині.

Розкинені по всіх закутинах, забуті своїми, та й тяжко заробляють на кусок твердого....

Жиють забуті і так умирають. А скільки ми уже їх поховали! Тверді літа косять стрілецькі ряди, один за одним відходить в Неповоротне. Лише з моєї світлини тут у Чехословаччині умерло їх вісім. Їх імена: Бунчужний І. Ковальчук, стр. П. Штефаник, булавний Хоміцький, четар І. Чупко, стр. Данилишин, стр. Остапчук, стр. Козоріг, та недавно помер і наш командант от. Іван Дичка.

І деб ви не прийшли, всюди знайдете на чужих кладовищах непомітну стрілецьку могилу.

Сплять вічним сном на чужині й ніхто за них не згадає, тільки їх діти — чужинецьких мамів. Якщо й вони не відчужаться, то будуть споминати на тих могилах, що їх батьки були колись вояками Української Армії.

Нехай Вам мої друзі буде чужа земля легка! А тим стрільцям, що десь жиють в краю й на чужині, — що зі мною вірили і вірять — шлю мій палкий привіт.

Світлина немов жива до мене промовляє: Друзі, де Ви? Відгукніться.

Сторінка до історії V Сокальської Бриґади

Полева лічниця в Сокалі

Написав: *Андрій Нагар*, б. хор, УГА.

Розвал Австрії застав мене в кадрі 30. австр. п. п. в Замості. По повороті до родинного села Лещатова в Сокальщині зараз другого дня поїхав я до Сокаля на всенароднє віче і там стрінув знайомих старшин з італійського фронту і деяких товаришів зі шкільної лавки (Максимець, покійний Вець, Лука Сич). Починалася нова праця на своїм полі: Орґанізувався сокальський „ґарнізон", що був початком пізнішої V. Сокальської Бриґади. Праці було багато — в кожній ділянці, годі було відпочивати.

Повстала Повітова Військова Команда. Комендантом назначено сотн. Охримовича. Товаришів-учителів приділено до орґанізування і ведення канцелярійних відділів. Мені припала інша праця. Треба було орґанізувати Полеву Лічницю. В тім напрямі мав я деякий досвід і сотн. Охрим поручив мені перевести і наладнати цю конечну справу.

Матеріяли були на місці. В Сокалі була австр. Полева Лічниця; залишила вона майже все потрібне до уладження Лічниці: ліжка, постіль, білля, дві великі скрині ліків, перевязочний матеріял, однак заки мені передали його, багато дечого вже бракувало...

При помочі дібраних людей уладив я кімнату недужих в салі польського „Сокола", а коли цілий будинок забрали на кватири для стрільців, провізоричну лічницю перенесено до приватного дому близько „Червоної Школи" (так звали хлопячу виділову школу).

До праці в Лічниці анґажовано місцевих лікарів: Др. Мацейовича, Др. Уріха (жид). Треба признати, що вони виконували свої обовязки безплатно і з повною посвятою. Др. Уріх заразився пятнистим тифом і помер в грудні 1918 р.

В першій половині листопада зголосився до праці в Лічниці полковий лікар німець Др. Франц, котрий не встиг відїхати разом з австрійськими відділами. Був коротко, бо по отриманню дозволу з Нач. Команди виїхав до Відня. По заняттю Львова поляками приїхав до Сокаля пор. лікар Др. М. Музика зі студ. мед. Степаном Кривокульським. Почались бої з поляками, що напирали на наші позиції від півночі і заходу. Прибувало щораз більше ранених стрільців. Треба було поширити Лічницю. Перенесено її до будинку жіночої школи.

В другій половині грудня 1918 р. прибув до Сокаля пор. лікар Др. Сосенко (помер на червінку в лютім 1919 р. в шпиталі в Одесі). Лікар Др. Музика відійшов до Начальної Команди. Др. Сосенко був начальним лікарем і комендантом Полевої Лічниці аж до її ліквідації перед переходом за Збруч.

В жіночій школі в Сокалі мали ми вже тоді справжню лічницю з операційною салею і аптикою. Місць було около 200. При тім мали ми ще одну кімнату в міськім Загальнім Шпиталі, де ранених доглядали цивільні лікарі-поляки: Директор шпиталя др. Вайґель і лікарка Др. Дибовська

Доглядачками ранених і хорих в нашій Полевій Лічниці зголосились безкорисно учительки жіночої школи сестри Феліціянки.

Про харчі для Лічниці дбала Повітова Команда, також Горожанський Комітет Пань під проводом п. п. Тисовської і Комаринської віддав нам велику прислугу в постачанню харчів, а головно білля. Громадські Комітети по селах збирали і привозили до Лічниці рільні продукти, хліб, набіл тощо.

Події на фронті розвивались некорисно для нас. Фронт зближався до Сокаля... Треба було перенести Лічницю до Тартакова, 9 км на схід від Сокаля. Улаштували її в палаті місцевого дідича Урбанського. Відділ в Загальнім Шпиталі в Сокалі залишився. Приїхали також доглядачки с. .с Феліціянки.

В другій половині січня 1919 р. прибули до нашої Лічниці дві доглядачки німки, сестри Черв. Хреста, приділені Начальною Командою (Сан-Шефом).

Кожного дня прибували до Лічниці ранені і хорі стрільці... Команда Лічниці була змушена зайняти будинок місцевої школи. Там умістили також аптику.

В тих часах що раз частіше прибували до Лічниці хорі на пятнистий тиф. Були вже випадки і в Сокалі, але рідко. В Тартакові призначено одну кімнату з кільканацятьма ліжками для „тифозних". Ніколи не було вільного місця... Лікар Др. Сосенко з повною посвятою опікувався хорими; найліпшим доказом його дбайливої опіки було, що за цілий час перебування Лічниці в Тартакові не мали ми ані одного смертного випадку.

В квітні 1919 р. перенесли студ. мед. хор. Степана Кривокульського до Начальної Команди, а на його місце прибув студ. мед. Володимир Кривокульський, брат Степана.

Під напором ворога подавався наш фронт на схід. Треба було евакуувати Полеву Лічницю з Тартакова. Усе майно спаковано на вози (комендантом обозу і адміністр. старшиною був тоді булавний ст. десятник Микитка), на осібні вози посаджено легко хорих і ранених (тяжко хорих і ранених під ту пору не було!) і Полева Лічниця подалася у довгу дорогу...

По Чортківській офензиві Полеву Лічницю V. Сокальської Бриґади розформували. Майно Лічниці передали Сан-Шефові І. Корпусу д-рові Яцикові (помер на Україні на пятнистий тиф), Др. Сосенка іменували Сан-Шефом V-тої, опісля IX Бриґади. Мене призначив Корпусний Сан.-Шеф лікарем І куреня IX Бриґади.

Ґенерал-Полковник Олекса Галкин

Написав: *Леонід Бачинський.* б. старшина Військ. Мін. УНР.

Входить у звичай серед наших ворогів кожний прояв українського визвольного руху звязувати з якоюсь чужою акцією. В чужій, ворожій нам пресі дуже часто читаємо, що геройські змагання нашої Армії і чин державно-творчий їх провідників слід приписувати чомусь припадковому, як щось не оформлене або як поміч якоїсь з інших держав.

Не раз читаємо, що в рядах Української Армії були самі некваліфіковані люди, що власне задля браку досвідчених командантів понесли ми поразку у визвольній боротьбі.

Обєктивний глядач цілости подій з погордою відкине оттакі твердження і безумовно ствердить, що наша Армія мала відвагу, лицарство і велику любов до своєї Батьківщини.

Певно, було в нашій Армії багато молодих людей, повних запалу і завзяття, може без широкого досвіду, але також правда, що мали ми високо кваліфіковані сили і то чистої української крови. В кожному томі „За Державність" уміщено цілий ряд портретів наших визначних командантів.

В тій ґалерії портретів почесне місце належить і ґенералові - полковникові Української Армії Олексі Галкину.

Народився він 21. вересня 1866 р. на Київщині. Як однорічна дитина стає вже сиротою. Виховання своє завдячує своїй матері українці. Вона віддає сина до Київського кадетського корпусу і молодий Галкин з визначенням кінчає в нім науку в 1885 році.

Спеціяльне військове підготування одержує в Петербузі у військовій школі, яку кінчає знов з визначенням. Прізвище його уміщують на мармурову таблицю і вже тогож року дістає перше підвищення до ранґи підпоручника. Приділюють його, як молодшого старшину, до ляйб-ґвардії Волинського полку.

По трьох літах складає конкурсовий іспит до Академії Ґенерального Штабу. Тут з поновною нагородою кінчає в 1893 році вищі фахові військові студії і в ранзі штабс-капітана зістає приділений до сталого складу старшин Ґенерального Штабу.

Аж до війни полишається тут і виповнює ріжні припоручення: старшого адютанта в штабі дивізії в Люблині до 1897 р., обер-старшини для особливих доручень при штабі корпусу до 1899 р., далі як штабовий-старшина у Варшавській окрузі до 1902 р. Тогож року іменований начальником штабу дивізії в Ченстохові. В 1910 році стає вартовим ґенералом Варшавської округи і з початком війни 1914 року займає тойже уряд на Північно-Західньому Фронті. До відзначення ґенералом командував 1 рік сотнею, 4 місяці куренем, 6 літ полком і 3 місяці бриґадою.

Служив у піхоті, кавалерії і артилерії. Від 1903 року є полковником, від 1910 ґенералом-хорунжим, від 1915 ґенералом-поручником. До революції дістає всякі вищі нагороди, включно до Білого Орла.

В 1917 році зголосився до Держ. Секретаря Військових Справ бл. п. С. Петлюри і дістав припоручення до українізації частин Півн. Зах. Фронту.

24. квітня 1918 року дістає призначення Начальника Головного Штабу і одночасно члена Укр. Військової Ради. В грудні, з наказу Головного Отамана, займає посаду начальника канцелярії Військового Міністерства аж до червня 1919 р., коли під ст. Білою біля Тернополя поїзд Військового Міністерства попав до полону. Майже рік перебуває інтернований. Далі Гол. Отаман поручає йому провід в Головній Мобілізаційній Управі; в році 1920 виконує обовязки віце-міністра Військових Справ, потім міністра і при кінці тогож року перебирає пост Міністра Військ. Справ.

В січні 1921 р. ґенерал О. Галкин просить звільнити його від обовязків Військового Міністра. По трьох місяцях. Гол. Отаман, як Голова Директорії звільняє його з причини підірваного здоровля від обовязків і в імени УНР висловлює повне признання за усі понесені ним труди.

В 1923 році за заслуги по формованню Армії та її орґанізації дістає підвищення в ранґу Ґенерала-Полковника Ґен. Штабу.

За час чинної служби при Українській Армії переніс усі походи, евакуації та мандрівки по землях України: з Києва до Винниці, потім до Камянця Подільського, далі до Рівного, Шепетівки, Верби, Золочева, Тернополя, знов до Камянця Подільського, а далі назад до Підволочиськ й Тарнова. Переносив з Армією усі радісні і сумні хвилини, яких було значно більше.

Від 1923 року перебуває на еміґрації. Один рік в Старому Самборі і 11 літ в Посічу, біля Станиславова, в заряді Львівського Товариства Захисту українських сиріт, у лісовому маєтку Його Ексцеленції Митрополита.

Цей знаменний фаховець-старшина в ранзі ґенерала зголосився сам на службу Україні і в тій же ранзі відійшов по закінченні нашої траґедії. Чи дістав які користи за свою тяжку і відповідальну працю? Чи дістав маєтки і які забезпечення? Кожний знає, що ні. В надзвичайно скромних умовах перебуває в захоронці в Посічу і жиє споминами минулого. Як прийде слушний час, Він знову стане в ряди своєї Армії і рештку життя, як і весь час дотепер, живе ідеєю і для ідеї працює. Ним керувала лише любов до свого Народу і він все віддав йому, що міг.

Петроград — Гапаранда — Вижниця
1917—1918

Спогад.

Написав: *Тимко Ганчарик*, підх. УСС.

Зимою 1915 р. в Карпатських боях попав я в російський полон. Мене вивезли до Туркестанського краю до міста Скобелево. Невідрадні то були обставини, а ще найгірше добивало людину морально тавро невільника, більше навіть як азійське вбивче для нас підсоння. Тому я рішив за всяку ціну втекти з полону. — Мене тягнуло до своїх, до УСС-ів. Кілька разів я пробував передертися до Афґаністану, але безуспішно: мене ловили пограничні козаки і відводили в „ляґер". Я мусів дати спокій з утечею, бо командант „ляґера" загрозив мені, що як ще раз спробую „біжать", то він мене вишле „на голодний степ", то значить на неминучу смерть.

По кількох місяцях я записався до партії вуглекопів, хоча про копальняні роботи я не мав найменшого поняття, і осінню 1916 р. з німецькими полоненими, по фаху гірниками, виїхав я до Харкова. — По виготовленні списків нас вислали у Катеринославщину до села Тошківка, де знаходилась копальня вугля. Нас закватирували в бараку, приділили старих донських козаків до нагляду і по кількох днях вислали нас до шахти на роботу. Була то дуже тяжка для мене праця так, що я по укінченні приписаної роботи не міг до рук взяти ложки зі стравою. Ціла долоня була піхурем. При тій роботі під землею працювало богато тамошніх жителів. Були між ними бувші матроси чорноморської фльоти, котрі 1905 р. під командою лейт. Шмідта збунтувалися проти царського режиму. Жорстоко з ними розправилася царська влада, а котрі вийшли ціло, то були фізично знищені. Ті, що працювали зі мною, були українці, ярі революціонери і непримирні вороги царського режиму. Вони жили надією, що повалять царя і тоді зажиють на вольности. Коли згадували лейт. Шмідта і траґедію „Варяга", тим морським вовкам котилися сльози з очей, а заразом горіли ненавистю до гнобителів вольности.

Нераз глубоко під землею в дірах, де нас не слідили слуги охрани, ми говорили ріжні недозволені речі. Вони цікавилися нашою долею і я їм оповідав про наше життя і буття під австрійським забором. Я оповідав їм, що у нас в 1914 р. зорґанізовано полк УСС-ів, до котрого і я належу і що метою УСС є вибороти вільну і незалежну Україну. Вони були 100-процентові соціяльні революціонери. Тому національне питання клали на другому місці. Всежтаки я старався в них впоїти те, що кацапи є нашими відвічними ворогами і якаби-то не була система правління, то вони будуть нас душити і гнобити.

Так під землею застав нас переворот.

Дня 15. III. 1917 р. цар зрікся престолу і події розвинулися шаленим темпом, так що в кілька днів пізніше вже знало село, що „революція скинула царя і настала свобода". Нарід шалів з радости. Цілувалися де попало і з ким попало. Революційний комітет з самих вуглекопів перебрав владу в свої руки, приклонників царя і жандармерію виарештували і дня 25. III. 1917 р. урядили свято свободи. Маси народу зібралися коло церкви. Священник відправив Службу Божу на інтенцію повалення царату, а по скінченні Богослу-

ВЕЛИКДЕНЬ 1920. Р. В УЖГОРОДІ.

І. ряд згори стоять: 1. стр. Тесак, 2. проф. Палятинський (†), 3. Колцуняк Юліян, 4. ?, 5. ?, 6. хор. Мороз Петро. — **II. ряд згори стоять:** 1. хор. Малик Лев, 2. учит. Крайник Іван, 3. Величковський Микола (†), 4. пхор. Блюй Волод., 5. зал. дор. урядник Кульчицький зі Самбора, 6. зал. дор. уряд. Гірний, 7. пор. інтенд. чеської армії Багриновський, 8. інж. Микола Творидло. — **III. ряд сидять:** 1. зал. дор. уряд. Кульчицький зі Самбора, 2. проф. Василь Пачовський, 3. радник суду Дуб, 4. учит. Сопківна, 5. радник суду Стахура Данило, 6. проф. Бирчак Володимир, 7. д-р Бекеш зі Сколього.

ження вийшли маси народу з процесією при співі революційних пісень на площу, де мало кількох бесідників виголосити промови.

Та не було кому тій масі дати того, чого вона хотіла. Один інженір жид говорив про соціялізм, але маса його не слухала, хоча говорив досить до річи. Тоді ті матроси, з котрими я говорив нераз під землею, присилували мене, щоб я говорив. Для мене було це несподіванкою, а заразом і прикрістю, раз тому, що я був підстаршиною австрійської армії, подруге, що я не володів добре російською мовою. Та вони таки не відступали від свого і мене силою висадили на стіл, причепили червону стрічку і мимоволі перший раз в житті я став оратором. Свого часу я читав дещо про російську революцію і революціонерів: „Підземна Росія" — Степняка і деякі інші видання, то мав деяке поняття про російську революцію і революціонерів.

Я почав говорити. Коли я перейшов деякі фази розвою революції, я згадав про нашого Тараса Шевченка, як першого революціонера українця, котрий кинув визов цареві, як гнобителеві нашого народу, що тяжко мусів це відпокутувати, та його праця не пропала. Його слідами пішли другі революціонери, як Перовська, Желябов, Осінський і інші, котрі наложили головами, щоб вибороти волю народові. Їхніми слідами пішов також лейт. Шмідт з вірними йому майже самими українцями матросами чорноморської фльоти. — Тому ми, як ви нас називаєте, малороси-українці, цінимо визвольний рух російського народу, але від свого не відступимо, бо нам належиться правно бути хазяями на своїй рідній землі — вільній Україні.

Я взяв масу за серце. По скінченій промові мене здіймили зі стола і занесли на руках до хати, де зібралися заслужені для революції люди і мене просили, щоб я згодився з ними працювати. Тому, що я не був певний, які події можуть відбутися в Австрії, я покликався на те, що я воєнно-полонений і вони дали мені спокій, прохаючи, щоб я хоч часом зайшов до них. Я згодився.

Всежтаки я мав намір опустити Росію тому, що та ціла колотнеча не ворожила нічого доброго. При помочі деяких людей мені це вдалося і я 10. X. 1917 р. опинився в Харкові, де мала відбутися комісія міжнародного Червоного Хреста, котра признавала деяких полонених з огляду на їх стан здоровля до виміни.

Дня 15. XI. 1917. я приїхав до Петрограду. Мене примістили в лікарні, де службу сестричок повнили естонки. Коли ми розговорилися і вони довідалися, що я українець і належу до УСС., вони цілими днями пересиджували коло мене і як могли так облекшували моє положення „военнопленного". Я їм розказував, що в моїм полку, до котрого я належу, служать також дві панночки з високою освітою, що вони брали участь в боях на фронті і я їх особисто знаю. Одна з них, Степанівна, відзначилася на фронті і дістала срібну медалю хоробрости. Та чи живі вони і що з ними діється, я не знаю тому, що я бачив їх ще в Карпатах.

Пізніше я таки в Петрограді довідався, що Степанівна попала в полон і що вона вже вернулася до Австрії тому кілька місяців через Швецію в дорозі виміни. Я говорив з одною панночкою росіянкою, котра кінчила другий рік музичної консерваторії, про жіночий баталіон, формований прапорщиком Бочкаревой і я висловив свої сумніви щодо їх боєздатности. Вона видивилась на мене і сказала „Ваш прапорщик Степанов не хуже мущин дрался на фронтє, — пачему і Бочкаревой не может ето удатся с єя баталіоном". Вона вже знала про Степанівну і навіть мала її знимку, котру дістала в презенті від фінської сестрички. Я ту знимку бачив. Степанівна знята на покладі шведського пароплаву, що перевозив вимінених полонених з Трилеборгу до Засніц.

В тій лікарні мені було добре, та не довго. Дня 26. XI. 1917 р. мене відвезли до казарм на „голоднім острові" в віддалені 10 км. від Петрограду. Тут я пережив справдішне пекло. Як тільки переступив поріг казарми, мене забрали до якоїсь нори товарищі і розібрали до нага. Що я мав, все „во імя революції" забрали. Убрання, чоботи, плащ, годинник, гроші, одним словом все, що я тільки мав, залишаючи мені кілька знимок, і повели в баню.

В тім часі в Петрограді було дуже зимно, доходило до 40 ст. Ц. Казарми були неопалені. Мене привели в баню голого і на цементовій долівці я мусів стояти босий; пустили на мене зимну воду. Правдива баня, що й чорт такої не придумавби. Коли мене виполоскали, дали мені білля і повели на поверх до призначеного мешкання. Тут я застав кількох людей, котрих доля загнала до того пекла так як і мене. Це не були люди, то були шкелети. Докучав шкорбут; деякі з них вже не мали ні одного зуба. Харч був песячий і зимно, тому ми голодні бігали кругом, щоб бодай загрітися.

Дня 30. XI. 1917 р. приїхав до нас шведський консуль в асисті кількох сестричок і аж за голову взявся, побачивши нас серед таких обставин. Нам не вільно було скаржитися ні говорити, бо „товаріщі свабодной Расеї" не відступали ні кроку. При відході дав мені консуль 100 рублів керенок, котрі зараз по його відході „товаріщі" сконфіскували. Думав я, що тут вже пропаду. Та на щастя дня 4. I. 1918 р. завезли мене на стацію, де вже стояв потяг з полоненими до виміни.

Дня 6. I. 1918. р. я приїхав на граничну стацію між Фінляндією і Швецією — Торнео. Мороз страшенний. Доходить до — 50 ст. Ц. Тут ще раз прийшли товаріщі, чи хто не має грошей, але вже нічого не було, бо по дорозі було таких як вони більше. Дня 7. I. 1918 р. нас перевезли з Торнео до Гапаранди. Це є найдальше на північ висунена стація. Саме місточко досить гарне, числить около 1.000 мешканців. Прийшли шведські старшини з сестричками і один з них німецькою мовою привитав нас з волею на шведській території. Мені стали сльози в очах. Скінчилася непевність. Нині Рождество Христове. Воно найбільше памятне для мене в моїм життю.

Нас вимили, нагодували і відвели до санітарного поїзду, який був люксусово уладжений і по

кількох годинах ми рушили в свояси. Як я тільки прийшов трохи до себе, зявилися сестрички з ласощами і папіросами. Я закурив і завелась розмова. Я говорив німецькою мовою, котру вони також добре знали. Коли вони довідалися, що я українець та ще й УСС, одна з них вийшла до свого переділу, і по хвилині принесла альбом зі знимками. „Прошу перегляньте, може кого пізнаєте". Перекартковуючи альбом, трафив я на знимки хор. Степанівної. Було їх кільканацять. Я оповів, що знаю Степанівну і дуже мене тішить, що нині бачу її знимки, бо я вже так довго її не бачив і не знав, що з нею сталося. Вони мене розпитували подрібно, як вона вступила до війська, яка була її ціль в тім, як вона вправляла, стріляла, як билася на фронті і чи як женщині не справляло їй трудности бути вояком. Я, як міг, так їм на питання відповідав, додаючи, що фронтова служба не є легка, а тимбільше для жінки і що вона в Карпатах мусіла таки добре намучитися в глубоких снігах на стежах. Я їм говорив, що крім Степанівної була з нею друга панночка Галечко і що вони обі зістали відзначені срібними медалями хоробрости.

Коли я вже був утомлений, вони відійшли та не на довго. До мого відділу прийшло кілька сестричок з альбомами і просили мене, щоб я вписався в них. Я вписав кожній до їх альбомів в німецькій мові: „Zur Erinnerung an die Fahrt durch Schweden von Haparanda bis Trylleborg 1820 km den 2. I. 1918. Ukrain.-Legionskorporal Tymko Honczaryk."

Пополудні того дня мене запросили німецькі старшини до свого відділу. Мимо їх прихильности до мене, я бачив, що вони заздростять мені тому, що сестрички тільки зі мною перебувають і тому вони просили мене до себе, щоб провести скорше час. Дорогу з Гапаранди до Трилеборґу довгу на 1820 км. ми переїхали в 4 днях і 11. І. 1918 р. ми всіли на пароплав, щоб відїхати до Німеччини. Кілька сестричок їхало з нами на остров Засніц, де нас мали привитати з поворотом німецькі старшини і дати нам обід.

На пароплаві я захорів на морську хоробу і лежав непритомний, тому всякі балачки покінчилися. Ми висіли в Засніц при звуках німецької музики і нас повели до салі, де мав відбутися обід. Саля, де ми обідали, була удекорована прапорами всіх тих націй, що жили під Австрією. Не було тільки українського прапору. Я звернув увагу сестричці і успіх був такий, що ми ще не докінчили обіду, як на салі замаяв український жовто-блакитний прапор. Чи довго там залишився — не знаю; не згадує про те нічого сотн. Навроцький, котрий виїхав з Петрограду до Швеції дві неділі пізніше як я, в своїх споминах, поміщених в календарі „Червона Калина" на рік 1934.

По обіді шведські сестрички забиралися до відізду і просили мене, щоб я передав поздоровлення для Степанівної. Я подякував їм сердечно за опіку і сердечне відношення до українців, обіцюючи, що колись відвідаю їх. Та на жаль я слова і до нині не додержав, хіба що деколи переписувався з ними, а як оженився, то і це устало. Поздоровлення Степанівній я також досі не передав, бо не мав змоги з нею більше від того часу бачитися. Роблю цею дорогою, хоч трохи пізно. Минулося. Осталися тільки незабутні спомини.

З Засніц виїхали ми до Штральзунду і через Франкфурт над Одрою до Дрезна. Чудові околиці. Не даром звуть їх німці „Саксонська Швайцарія". Дня 14. І. 1918. я опинився в Пардубицях на Чехах, щоб відбути кварантанну. По відбуттю кварантанни я відїхав до Оломунця, а відтак на 30-денну відпустку до знайомих у Відні. Підчас побуту у Відні стрінув я одного разу капітана, котрий їхав разом зі мною з полону, а тепер перебував у Відні. Він дуже врадувався нашою стрічою і запросив мене до каварні „на шпріцера". Він спитав мене, чи можна де дістати знимку Степанівної, бо від шведських сестричок не міг її дістати. Я на другий день зайшов до Боєвої Упра-

Гурток У. С. С. в Ліберці на Чехословаччині. — 10. II. 1921.
В другім ряді сидять: от. Лисняк і сот. Ю. Буцманюк.

ви і купив 20 штук репродукцій, дві дав капітанові, а решту розібрали німці, що сходилися до властительки дому, у котрої я через той час замешкував. Та на тім не кінчилося. Я мусів кожному оповідати про Степанівну, як вона була при війську, як воювала, як дісталася в полон, і як верталася через Швецію до Австрії.

По виліченні дня 25. V. 1918. р. я зголосився в Коші УСС-ів в Пісочній, де мене приділили з огляду на стан здоровля до відділу висудців в Київці. Коли УСС виїжджали на Україну, то я потягнувся разом з ними і аж до виїзду з України до Вижниці ми перебували в селі Іванівка, херсонської ґуберні́ї, славній хіба лиш з того, що родиться там добра пшениця і що свого часу уродився там Лейба Троцький. В Вижниці застав нас розвал Австрії і хоч я міг бути з причини браку правого ока звільнений від чинної служби, я залишився при УСС-ах дальше. Почалась нова заверюха, що скінчилася для мене щойно 5. VI 1920. р. В тім дні знеможений і вичерпаний повернувся до родинного села Тудорова, копичинецького повіту.

Памяті поляглих

ЧЛЕНИ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ЗІ СЕЛА БУДИНИНА, ПОВ. СОКАЛЬ, (БЕЛЖЧИНА),

що полягли у Визвольній Війні.

1. Хорунжий Мацькевич Олекса, син Семена і Анни, ур. 30. III. 1901. р. в Будинині, убитий підчас наступу на Белз дня 8. лютня 1919. р. на передмістю Заболоттю. Похоронений на міськім цвинтарі в Белзі. Могилою опікується Філія Т-ва Охорони Воєнних Могил в Белзі.

2. Вістун Салагуб Корнило, син Івана і Анни, ур. 1. X. 1882. р. в Будинині, убитий в Бутинині 27. січня 1919. р. підчас наступу ґрупи „Буг" на Белз, як командант місцевої міліції, що боронила доступу до Белза.

3. Стр. Мельник Михайло, ур. 1893. р. в Будинині, убитий 1915. р. (?) на Маківці (??).

4. Стр. Мельник Семен, ур. 1901. р. в Будинині, убитий 1920. р. в Києві.

5. Стр. Головка Іван, ур. 1888. р. в Будинині, помер 1920. р. в таборі полонених в Берестю.

6. Стр. Назар Тимотей, син Теодора і Теодозії, ур. 13. V. 1890. р. в Будинині, помер 1920. р. у Винниці.

7. Стр. Ґаук Володимир, син Василя і Анни, ур. 30. X. 1900. р. в Будинині, помер 28. грудня 1919. р. у Лаврівці.

8. Стр. Капелусь Іван, син Александра і Теодозії, ур. 2. IV. 1900. р. в Будинині, убитий 8. лютня 1919. р. під Белзом підчас наступу на Белз. Похоронений здається в Белзі.

9. Стр. Коптюх Микита, ур. 12. IV. 1898. р. в Будинині, помер 1920. р. на Придніпрянській Україні.

10. Стр. Салдак Іван, син Теодора і Марії, ур. 16. X. 1897. р. в Будинині, помер на Придніпрянській Україні.

11. Стр. Тимчина Василь, син Івана і Анастазії, ур. 1884. р. в Будинині, помер в таборі полонених в Пикуличах коло Перемишля в 1920. р.

12. Стр. Крук Михайло, ур. в 1884. р. в Будинині, поляг в 1919. р. в Ощові на Холмщині.

13. Стр. Гук Константин, ур. в 1895. р. в Будинині, убитий в 1919. р. в Пархачи, пов. Сокаль.

С. Ґ.

Пропамятна таблиця в честь поляглих у визвольній війні ґромадян села Будинина (Белзчина) приміщена в церкві в Будинині. — Таблицю різьбив і світлив І. Петришин.

Гріб хор. О. Мацькевича на цвинтарі в Белзі.

При І-ій Бриґаді Червоних Українських Січових Стрільців

Написав: *П. Миговнч.*

(Продовження).

В часі конференції прибули з Києва члени Ревсовєту XII. Армії, до котрої приналежала 44 совітська дивізія. Між ними були: Муравйов, Михайлик, Сіяк і ще якісь члени. Всі вони на один лад витали конференцію — підчеркуючи значіння пролетарської революції.

Останньою точкою конференції були вписи до партії та вибори на „4 Всеукраїнський Зїзд“.

Дивізія мала вибрати 34 делеґати — на 1000 червоноармійців — 1 делеґат. В склад 34 представників увійшло 11 делеґатів Галичан. Вибраними були: командант бриґади Баран, Михайлик, д-р Никифор Гірняк, д-р Омелян Паліїв, д-р Михайло Козоріз, д-р Мелетій Кічура, сотник Франц Запутович, четар Ростислав Заклинський, четар Степан Чумак, старший десятник Петрів — і ще один наш представник.

Конференція закінчилась 22. квітня спільною фотоґрафією.

На зїзд партії большевиків Східньої Галичини і Буковини виїхали з нашого полку сам комісар полку Володимир Стойкевич, пор. Олександер Кліш та підхор. Іван Антоняк — і ще кілька осіб. Всі вони до полку вже не вернулися, тому, що почалися важні події у самих галицьких частинах II-ої і III-ої бриґади, а зараз за тим почалася польська офензива.

За час моєї неприсутности при курені одержала наша команда відомість, що поляки приготовляються до офензиви і що вона незабаром зачнеться. Почалась пильна праця над укріпленням стрілецьких ровів. В протягу днів 3-ох, при помочі цивільного населення, ціла фронтова лінія полку була задротована одним рядом дротів. Військова розвідка прибрала живіші і ширші розміри.

На одній такій розвідці убили поляки двох стрільців із сотні скорострілів: бл. п. Бронгіля і Ільчишина. Вони були із американським скорострілом разом з четою піхоти на розвідці в селі Кутищах. Команданта стежі пор. Юліяна Богачевського взяли поляки в полон. Поляглих стрільців похоронено з пошаною в селі Вищекусах.

Настали гарні, погідні дні. Дороги попідсихали. На наш відтинок прибули дві гармати, котрі уставлено на кладовищі села Вищекус.

Большевицьке командування було із бриґади ЧУСС дуже вдоволене. Говорено, що всі три галицькі бриґади злучить большевицьке командування в одну Українську Галицьку Дивізію. Дивізія буде підлягати просто Армії. Сам Муравйов, що був на безпартійній конференції в Бердичеві, відвідав також відтинок фронту при 3-ім полку нашої бриґади. Він був вдоволений зі своєї інспекції наших частин. Він обіцював поперти справу злуки трьох наших бриґад в одну дивізію.

Та назріли події, що не дозволили на це діло.

Дня 23. квітня II-га і III-та бриґада відлучились від большевиків і перейшли на сторону поляків.

За цей вчинок II-ої і III-ої бриґади — большевицьке командування мало роззброїти нашу бриґаду. Командування підозрівало, що й наша бриґада покине большевицький фронт. Проти роззброєння виступив командант бриґади Баран, начальник штабу підполковник Бізанц, а навіть комісар бриґади Бондаренко. (Струхманьчук від кількох днів був усунений). Всі вони ручили своїми головами (бодай так говорили в курені), що бриґада ЧУСС не перейде на сторону поляків.

Довго про це не говорено, бо дня 25. квітня розпочалася загальна польська офензива й треба було займатися воєнними ділами.

Польський наступ почався на бриґаду УСС біля залізничої лінії Чуднова. На нашому відтинку ранком 25. квітня було спокійно, та всеж командант куреня був обережний і наказав боєве поготівля куреня. Внедовзі потім довідався він, що на відтинку нашого І-го куреня в селі Браталово йде вже бій.

Наші сотні з фронту голосили раз-у-раз, що перед ними нікого не видно. Вислані раненько стежі ще не вернули.

Звіти і прикази передавали телефоном. Телефонічний звязок між куренем і сотнями був дуже добре наладнаний. Кожна сотня мала по два або й три телефонічні апарати. Дроту було також досить. Тому кожний командант сотні — окрім сотенної телефонічної стації — мав заінстальований телефонічний апарат у своїм мешканні. Всякі важніші прикази передавали дуже скоро.

Около год. 7-ої ситуація змінилася. Звязку з командою полку вже не було. Ситуація на право від нас непевна. Командант куреня приказав обсадити запасною четою скорострілів північний край села (Михайлівки). Все інше має бути в вихіднім поготівлі. Вдодатку командант куреня вислав кавалерійську стежу до села Браталово, щоби знайти звязок із І-им куренем.

Згідно з наказом курінної команди, запасна чета скорострілів обсадила північний край села Місця на скорострільи були вже заздалегідь приготовані. Всежтаки перед нами неприятеля не видно. Терен тут рівний. На північний захід добрий дострід і вигляд на 1700 кроків — на північ на 600 кроків. Звідси видно також стежу коло села Браталово. Виставляв її наш І-ий курінь.

Переконавшись, що на фронті спокійно, іду до курінної команди зголосити це. Команда куреня була на східнім краю села Михайлівка, коло

фільварку. Це недалеко від боєвих становищ скорострілів, яких 100 кроків.

При команді куреня застаю таку ситуацію: Якраз приїхав із стежі кавалєрист — вже ранений і голосить: „Поляки стрілили до мене з фільварку Браталово. Я бачив їх до 20 чоловіка".

Командант куреня наказав протинаступ. 20 поляків невелика сила. До наступу має йти 6-та сотня (тепер запасна). Наступ напрям на роздоріжжа доріг Михайлівка—Браталово—Кутиші—Красносілка, а дальше на лісок і фільварок Браталово.

До 6-ої сотні (вони мали всього около 30 чоловіка) долучила чета з 4-ої сотні — і розстрільна підійшла до роздоріжжа та схоронилась в ровах дороги.

З Вищекус стягнено скоренько дві гармати і уставлено їх на схід від фільварку Михайлівка на дорозі до села Цецилівка, напрям на північний захід.

В цім моменті ситуація розяснилась. З полку прийшов письменний наказ, в котрім сказано було, що І-ий курінь опустив свої становища. Наш курінь має зробити „Hackenstellung" від півночі, від сіл Браталово і Красносілки; протинаступ в ході.

В сам час у нас вже такий „Hackenstellung" зроблений. Якраз наша розстрільна лежить вже в приказанім напрямі.

Була вже 9-та година. Видно було від нас, як до села Красносілки доходила польська розстрільна до сотні людей. Стрілів було чути мало. Це значило, що наші не ставлять опору. Коли би наші ставили опір, то мусіли би ми чути стрілянину. Значить наші опустили село Красносілку.

В ліску коло фільварку Браталово, поляки, що були в ґрупі, обсадили край ліса. Із заходу — дорогою із села Кутиші підходив до нас польський курінь, а за ним 4 гармати. Курінь йшов сотнями „gestaffelt". Завертаючи на село Вищекуси, дві сотні розбіглись у розстрільну і вже наступають.

Бій.

Наша розстрільна у селі Вищекусах притаїлась і ані стрілу — підпускають противника ближче. Батерія підїхала на яких 1500 кроків від наших ровів. Тоді наші скорострілі дали вогня. Коло батерії зробився рух і замішання. Почали затягати боєве місце. За хвилинку били вже по наших ровах шрапнель-ґранатами. Почалася сильна крісова пальба з нашої сторони. Польська батерія не втихала. Била по наших ровах раз-у-раз. Коли поляки підійшли на 600 кроків від наших ровів, наші скорострілі (а було їх 3) звернули на них огонь. Поляки підходять ґрупками — роями, четами. Підходить вже польська резерва на скріплення. Вона осягнула вже першу розстрільну.

Та напору польського куреня з батерією не могла вдержати наша одна сотня. Поляки були вже під нашими дротами. Частина польської розстрільної вдерлася вже долинками за наші дроти.

Почався відворот. Правильний відворот. Найперше вицофались скорострілі, опісля ґрупками наша піхота. З нашої сторони було двох вбитих і один ранений. Які страти мали поляки, ствердити було годі. Всеж мусіли мати вони поважні втрати, бо крик ранених доходив до наших стрільців в ровах.

В той час, як у селі Вищекусах крісова стрілянина втихала (польська артилєрія стріляла дальше), наша 5-та сотня, що була у селі Филипцях, почала й собі відворот.

З ліска коло села Браталово почали поляки також наступ. Тут їх вже сильно не здержували — відстрілюючись наші відступали.

Бій закінчився около год. 10-ої.

Відворот.

Сотні нашого куреня, що були в селах Михайлівці, Вищекусах і Филипці відступали полями на схід в напрямі села Карпівці. Курінний обоз і полеві кухні виїхали дорогою через село Цецилівку до Карпівців.

Після полудня зібрались сотні у Карпівцях. Тут був приказ обсадити річку Тетерів на право й ліво від села Карпівців та саме село Карпівці. Наш ІІІ-ий курінь мав обсадити містечко Трощу а курінь І-ий село Волосівку.

Під вечір польські частини пробували робити наступ на Карпівці, та завдяки нашій артилєрії їх наступ відбито.

Вечором приказано залишити село Карпівці. Курінь цофнувся до села Бейзимівка. Курінь І-ий цофнувся до села Бабушки, а курінь ІІ-ий до села Галіївки. Забезпечившись від заходу, заночували ми в тих селах.

Дня 26. квітня рано йшов сильний бій на півноч від нас. Поляки наступали на село Бабушки.

Від села Волосівки і Бабушок почали наступати поляки на нас. Бій тривав коротко, всього пів години. Ми відступали, маючи все контакт з поляками. Добре, що їх кавалєрії не було, бо тоді було би для нас гірше.

Коло Волосовецького хутора наша задня стежа, що прикривала наш відворот, звела бій із поляками. Стежа обсадила була край ліса. Поляки йшли зґруповано четами на ліс. Було їх 2 сотні. Наш скоростріл своїм огнем примусив розбігтись сотні в розстрільну. Помалу підсувались вони до нашої чети під ліс. Придержавши поляків в наступі доброї пів години — задня чета відступила за своїм куренем.

Наш курінь відступав лісами через хутір Богданово та через село Лісну Слобідку. Лісна Слобідка лежить на шляху Янушпіль-Бердичів. По дорозі одержав курінь приказ машерувати до села Райки. Була вже година 13-та. Сонце пригрівало аж душно. Курінь увесь на возах — на підводах. Коли ми виїзджали із села Гардишівки в напрямі села Райки — почала острілювати нас артилєрія. Тяжко було навіть зорієнтуватися докладно, звідки стріляють. Над нами рвалися шрапнелі. Не припускаючи, що це були поляки, вистрілили ми кілька світильних ракет, як знак, що йдуть власні частини. Повстала у нас думка, що це стріляє помилково власна артилєрія від залізничої лінії — маючи нас за поляків.

Та після світильних ракет, артилєрія почала обкладати нас ще сильніше ґранатами. Щастя, що не трафляла у нашу валку. Ми взяли напрям на

село Радзивилівку і підганяючи кіньми, скоро осягнули те село. Звідси вислали ми розвідку для злуки до села Скриглівки. Наша розвідка стрінула там І-ий курінь. Цей курінь мав вже наказ машерувати до Бердичева. Такий наказ одержали й ми.

В Бердичеві.

В годині 15-ій перемашерував наш курінь через місто і одержав наказ машерувати на схід до містечка Білополя. Там мала зібратися ціла бриґада.

В Бердичеві переполох. Ніхто з команд і установ не сподівався такого скорого і наглого відвороту. Усі вони в поденервуванні почали пакуватись та виїздити на схід. Головна вулиця забита обозами та артилерією. На вулицях повно війська.

На двірці страшний рух. Цивільні і військові самі складають транспорт, бо одна машина не могла собі дати ради. Багато військового матеріялу та харчів треба було залишити, бо не було поїздів, щоби все те забрати. Провіянтура бриґади і полку остали на двірці. Дорога при виїзді з Бердичева до Білополя ціла забита навантаженими обозами. Ціла ця валка посувалась поволі дорогою на схід.

Над містом показалися два польські літаки. Летіли досить низько. На місто впало кілька артилерійських стрілів чи бомб. Повстала паніка. Обози виїзджаючи з Бердичева в поспіху розїздились один віз перед другим по полях. Усі візники завертають з головної дороги на поля. Військо розбіглось, щоби скритися перед літаками. Всі думали, що літаки будуть кидати бомби. Деякі частини почали їх обстрілювати американськими скорострілами. Що другий червоноармієць ціляв до них своїм крісом. Стрільба, як у наступі.

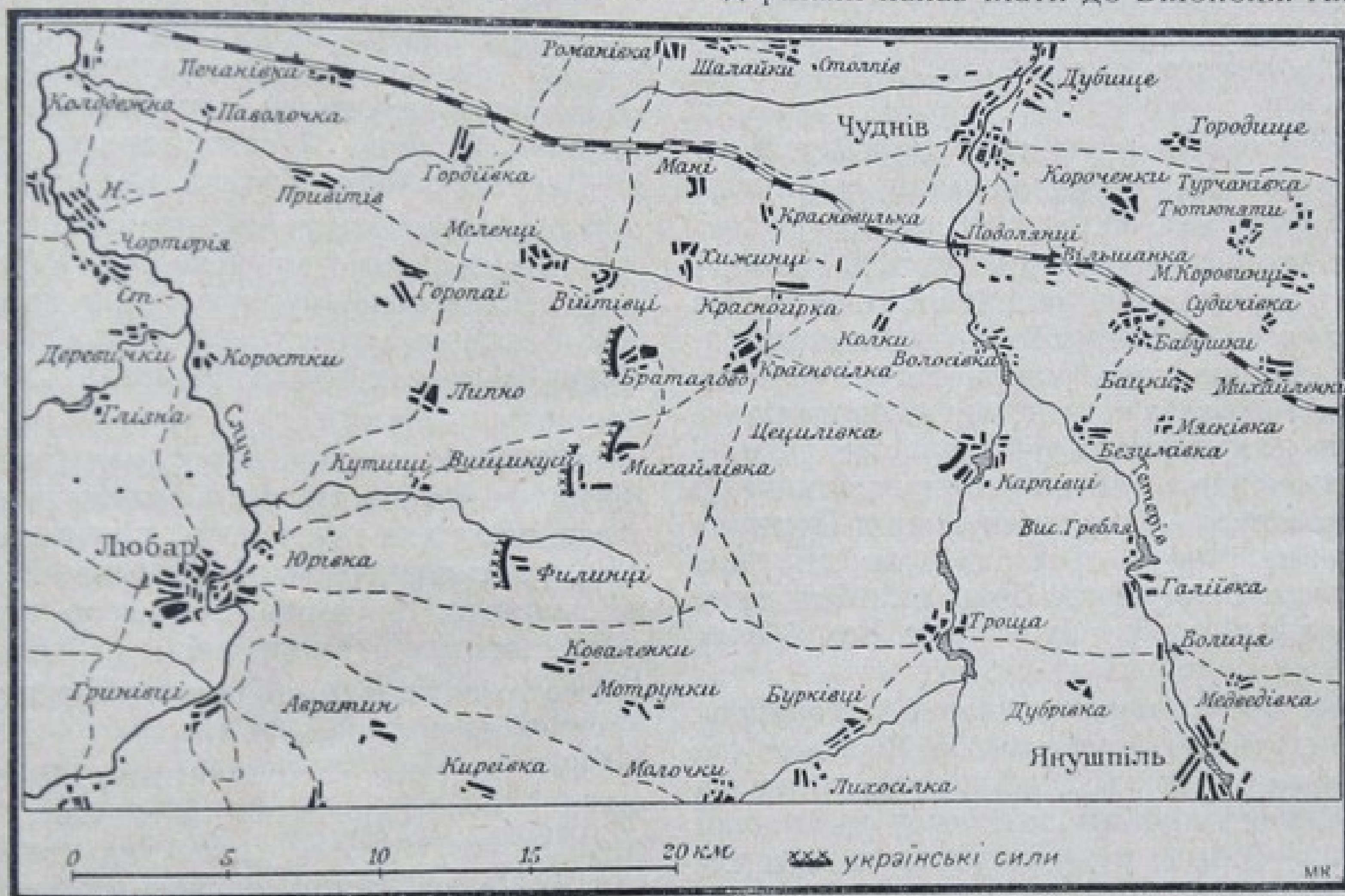
Зі стації виїздив поїзд. Цивільні і військові чіпались де хто міг. Якісь артилеристи покинули вже свої гармати та „ґальоп" на конях утікали від двірця через поля. Ця паніка тривала хвилин 10.

Літаки відлетіли в сторону поляків знад переполоханої товпи — і все поволі утихомирювалось, стягаючись знова на головний шлях.

Замість до Білополя — на Козятин.

Та зараз за Бердичевом їдучі в безпорядку обози та артилерія скрутили в напрямі на Козятин — вздовж залізничої лінії.

На Білополя їхало дуже мало возів. Допитую — „чому їдете в напрямі Козятина — коли є наказ їхати до Білополя". — Усі признають, що одержали наказ їхати до Білополя. Але „усі їдуть туди — та й я їду". Такі були відповіді — всі однаковісінькі. На нещастя не приїзджає ніхто з начальства, щоби видати ясний приказ.

Карта боїв на большевицько-польському фронті.

Я задержав свою сотню скорострілів — в надії, що зараз машеруватиме якась частина з полку, яка матиме ясний приказ, куди властиво тепер напрям: Білополя, чи Козятин. Попри нас переїздили всякі обози — усі мають наказ на Білополя — а їдуть на Козятин. Сотня чекала 3/4 години, щоби приждатися ясного приказу. Та не було від кого такого приказу одержати.

Довше чекати було годі, бо йшла ніч. Я рішив пустити сотню рівнож туди „куди всі їдуть" (на Козятин), а сам ще хвилину лишився чекати когонебудь з начальства. Я почав пояснювати собі напрям їзди тим, що широкий шлях до Білополя тепер досить груднистий — і обози обїзджають пільними дорогами. Пільними дорогами тепер краще їхати, як грудою, шляхом.

Незабаром надїхав адютант полку пор. Северин Байґерт з кількома їздцями. Питаю його: куди наказ їхати? — А він: „до Білополя". — „Чогож поїхали усі на полудне, замість їхати дорогою

на схід?" — „Ліпшою дорогою" — була відповідь.

І я певний, що так є, що всі стрінемося в Білополі, прилучуюся до товариства Байґерта. Їдемо широким гостинцем до Білополя.

Вже добре було стемніло, як ми опинилися яких 5 км. від Білополя. Напроти нас надіхав якийсь дядько. Питаємо його, чи стрінув він там галичан. А дядько до нас: „в Білополі є поляки". Є там до 1000 кавалеристів і 4 гармати".

Ми ніяк не хотіли вірити словам дядька. Почали випитувати, як одягнене те військо, які має шапки, як говорять.. З розмов з дядьком виходило, що в Білополі вже є поляки. Вкінці дядько поговоривши з нами признався, що він з поблизького містечка Пятки (на шляху між Чудновом і Бердичевом) та що сьогодня ранком взяли його поляки на підводу, а тепер вертає він назад до дому.

Пор. Байґерт післав зараз двох своїх їздців назад дорогою до Бердичева із наказом, щоби всіх, що їдуть до Білополя, направляли на Козятин.

Ми самі завернули на полудне до села Панасівки. Голодні і змучені наші коні йти вже не могли. Ми звернулися до солтиса, щоби дав нам дві підводи, котрі скорше довезлиби нас до Козятина.

По короткім торзі із солтисом, що оправдувався, що тяжко йому тепер у ніч підводу дістати — всеж таки їх знайшов. Ми поприв'язували коні до возів, самі посідали — і рушили селами Пузирки, Гурівці до Непедовець. Тут стрінули ми обоз і кількох старшин з нашої бриґади. Між ними були з оперативного штабу сотник Кох і пор. Ерліх.

А тимчасом під Козятином ішов бій. Гарматня стрілянина не втихала. Була північ. Почалася рада — що робити? Тривала вона коротко. Її вислід був такий: будемо пробиватись через залізничий шлях Козятин—Київ із села Янковець до села Сестринівки. Коли дістанемося через залізничий шлях, будемо вже безпечніші.

За той час надіхала сотня скорострілів нашого куреня і інші частини нашої бриґади.

Вже збиралися ми до маршу на пробій, як хтось зголосив, що на бердичівській залізничій лінії стоїть броневик і поїзд. Порішено розвідатися що це за броневик. Частина старшин поїхала верхом, щоби скорше довідатись, що там робиться — чи є які вісти з Козятина. На шляху показалося, що це власний броневик і поїзд, що вчора вечором виїхав із Бердичева. Дальше не міг їхати, бо в Козятині ішов бій. Вдодатку говорено, що хтось розібрав шини на залізничім шляху.

Там же розвідано, що всі наші частини пішли на Махнівку. Старшини вже не відбували наради. Рішили зрезиґнувати із пробою. Усі, із частинами рушили на Махнівку.

Вже світало — 27. квітня, як ми переїздили залізну дорогу Бердичів—Козятин. Броневика і поїзду на стації Непедівці вже не було. Поїхали на Козятин — бо бій устав.

Під Махнівкою.

В Махнівці було вже наших багато. Бракувало тут І-го нашого куреня і штабу полку. Вони відійшли сьогодня рано із села Плехової до села Рубанки і там перейшли залізничий шлях.

В Махнівці був штаб дивізії. Наші команданти удались туди по прикази. Командант дивізії наказав, щоби бриґада ЧУСС машерувала знову на Білополе. Бриґада мала прогнати поляків з Білополя, обсадити річку Гуйву і чекати на дальші прикази.

Виконуючи приказ команданта дивізії, рушили ми назад тою дорогою, що сьогодня рано прийшли сюди. Наше стрілецтво вже було перемучене. Третій день і ніч в маршу. Спиться лише прихапцем. Перемучені також старшини. Я сів на віз і заснув. Спати можна було, бо наш курінь їхав на самім заді.

Наша бриґада заїхала до села Плехової. За Плеховою були вже поляки. Вони обсадили там дорогу і чекали на наш наступ. Однак кольона наша вернулася назад до Махнівки. Чого так сталося, не знаю. Я спав дорогою до Плехової і з Плехової. Мене збудили вже у Махнівці.

Ми залишилися у Махнівці до 16-ої години. Дивно тепер, чого ми чекали в Махнівці до тої пори. З Плехової вернулися ми коло год. 11-ої або й скорше. Отже треба було рухатися з Махнівки, бо поляки нас окружували і заступали нам дорогу.

За той час зварили й роздали стрілецтву обід. Запас харчів, що був на сотенних возах, зменшувався. Ще день-два і буде кінець харчевим запасам. В цьому заколоті ніхто харчевою справою не журився. Не міг ніхто навіть журитися. Усі запаси остали в Бердичеві.

Около години 16-ої почали показуватись під Махнівкою польські стежі.

Якісь частини залишилися в Махнівці. Решта виїхала дорогою на село Голендри. Наша сотня скорострілів їхала на самім заді довгої на 3 км. валки. Перед нашою сотнею скорострілів їхали якісь большевицькі частини. Не знати навіть, де поділися сотні нашого куреня. Куди вони помашерували, не знати. В тім заколоті тяжко щонебудь довідатися.

Командант куреня сотник Бравн зголосився хорим. Він не був хорий. Він був сильно виснажений. Від першого дня відвороту він був постійно на ногах. Ночами не спав, бо не можна було йому — курінному командантові — в такий тяжкий і відповідальний час спати. Він потребував виспатися. Зголосившись хорим, ляг на віз і заснув.

Мені приказали перебрати команду куреня. Я відмовився, мотивуючи це тим, що не можу перебрати відповідальности тепер у великій метушні. Команду куреня перебрав сотник Рудольф Мар. Він командував тепер своїм III-тим куренем і нашим (II-им). Куди дириґував він сотні — не знаю. Ми стратили із куренем звязок і більше із сотником Бравном і Маром та сотнями ми не стрічалися. За II-ою сотнею скорострілів їхала III-тя сотня скорострілів — і довжезна кольона возів-гармат кінчилася. Обі сотні скорострілів були задною ослоною. (Далі буде).

Летунство У. Г. А.

Написав: *Іван Лемківський.*

(Докінчення).

Це була страшна страта для УГА. Потяг з летунським майном і майстернями цеї сотні був обстріляний противником вже при відїзді зі Стрия. Показалися ворожі літаки над ними. При відїзді цього поїзду-транспорту зі Станиславова зробили грабіжники напад на нього — однаковож на двірець впала чвалом кіннота УГА і рубаючи грабіжників, звільнила поїзд, який через Хриплин дібрався до Заліщик. Тут розпочалося вигруження летунського майна на сільські вози, які спрямовано на схід.

Настав Чортківський прорив, майно знову заваґоновано і поїзд спрямовано на північ. Доїхав він до Теребовлі — де летунські сили УГА задержалися на недовший час — до другого відвороту УГА — вже за Збруч.

„Друга Летунська Полева Сотня" в Краснім виїхала також під обстрілом 21. травня 1919 року з Красного до Озірної під Тернополем. Командант тої сотні, а заразом і „Першого Летунського Полку УГА" полк. князь Кануков відлетів на літаку з 2 механіками вперед до Озірної, щоби вишукати відповідне місце під нове летовище своєї сотні. Однак він не долетів до Озірної, бо літак впав і вщент розбився. Згинув полк. князь Кануков з обома механіками. Слідство за причиною цього нещастя виявило саботаж — хтось вкинув відламок бомби до цилїндру мотору літака. Викриття злочинця наступило аж на Україні, коли стрілець Возьний зголосився у сотника Євського, що він, Возьний, бачив на власні очі, як четарлетун Купш, віденський жид, кинув кусень заліза до мотору літака полковника Канукова. Арештувати четаря Купша не вдалося — мабуть Купш пронюхав це, сів на літак та відлетів на північний захід. Негайно за ним пігнався сот. Євський, дігнав Купша коло Теребовлі і після короткого бою зістрілив літак Купша — але чи Купш загинув тоді чи виратувався живим, невідомо до тепер.

Після всіх признак, які виявило слідство, Купш був на службі у большевиків, котрим тоді дуже залежало на якнайбільшім ослабленні цілої УГА.

Що не вивезено з Красного — все розбито. Залишилися лише могили ряду летунів на кладовищі.

Всі три полеві летунські сотні, а властиво рештки всіх цих сотень зійшлися в Ґермаківці, де на сільській площі уладжено летовище. Звідси востаннє відлітали літаки по 2—3 рази в день кожний на фронт УГА. Летунство всіми силами працювало при підготовці нової акції УГА — знаної як „Чортківська Офензива".

Ще перед першим відворотом УГА змінено підчиненість обох перших летунських сотень. Друга Летунська Полева Сотня стала своїми літаками обслугувати весь боєвий фронт усіх трьох корпусів УГА, а „Перша Летунська Полева Сотня" стала до диспозиції Начальної Команди УГА, котра потребувала літаків для заграничних летів. Однакож страта трьох, одночасно, літаків інтернованих в Чехословаччині, була дуже тяжким ударом для цеї сотні, бо зісталися ще лише два літаки, котрі потребували направи і ця сотня фактично була вилучена зі служби.

Друга сотня задержалася не в Озірній, а в Березовиці, відтак транспорт майна виїхав до Теребовлі, а літаки цеї сотні, три вповні боєздатні, відлетіли до Ґермаківки.

Вдатний Чортківський наступ і посунення фронту УГА на північ, причинилися до перенесення летовища до Теребовлі. Тут уладжено летунські майстерні і звідти літаки розпочали енерґійну працю на фронті. Майстерні в дуже короткім часі відремонтували 5 літаків, які одержала негайно перша сотня так, що і вона розпочала свою діяльність на ново. І друга сотня одержала відремонтовані літаки — чотири.

Майстерні і маґазини летунства були в Теребовлі частинно в ваґонах на двірці, частинно в місті. Летовище, через брак відповідної площі в Теребовлі, було віддалене 4 км від міста.

Надійшов другий відворот УГА, вже за Збруч. Обі сотні заваґонували все своє майно і поїзд доїхав до Гусятина, тут все переладовано на сільські вози і перевезено за Збруч. Летоздатні літаки перелетіли — цих літаків було лише три і пару в направі. Решту залишено знищеними в Галичині.

Вози з майном спрямували, після переправи через Збруч, до Камянця Подільського.

Летунство УГА на Наддніпрянщині.

Постоєм летунства УГА на Наддніпрянщині стала Шатава, біля Камянця Под., звідки вилетіла летунська сотня полк. Губера до Галичини, на приказ гетьмана Павла Скоропадського.

Після привезення летунського майна і 3 летоздатних літаків до Шатави — розпочалася повна реорґанізація летунства УГА. З цею хвилею перестав існувати „Перший Летунський Полк УГА". Майно пересортовано і все злишне залишено в маґазинах в Камянці Под. Чисельний стан старшин і решти персоналу сильно зменшився в часі відвороту з Галичини.

Орґанізацію летунських сотень основно змінено. Вправді осталися дві летунські сотні, але кожна з іншим призначенням. Перша сотня це „Розвідча Полева Летунська Сотня УГА" — з призначенням для летунських розвідчих цілей, — друга „Боєва Полева Летунська Сотня" — мала призначення для боєвої і бомбометної праці. Відповідне до цих завдань було вивіновання обох сотень.

Летовище, спільне для обох сотень, було в Шатаві.

Незабаром „відпочинок" УГА перемінився в наступ на схід — в напрямі на Золотоверхий Київ. Обі сотні розпочали на ново свою працю, най-

перше в напрямі перших ударів УГА на червону армію, в сторону Жмеринки — Винниці — і Староконстянтинова.

Галицька Армія йшла вперед дуже скорим темпом і віддаль фронту від бази в Шатаві ставала за велика — що приневолило обі сотні до перенесення найперше до Нової Ушиці. Звідти летунство розпочало період своєї діяльности найживіший і найславніший на Наддніпрянщині. УГА в тім часі була під Винницею, з залізничі двірці, з численними поїздами - транспортами большевицьких військ і евакуованого большевиками майна в Козятині, Житомирі, Бердичеві, Коростені і Хвастові, стали метою дуже частих налетів літаків УГА. Наслідки не дали на себе довго чекати — була це повна дезорґанізація большевицького залізничого транспорту, що в величезній мірі спричинилося до побід бриґад УГА над большевиками.

І в самих боях галицьких бриґад брало летунство участь. Так приміром взяття Коростеня було по мистецьки піддержане галицькими літаками, котрі завчасу збомбардували двірець в Коростені в такій мірі, що большевицькі панцирні потяги стали на двірцях зовсім унерухомлені на довший час. Транспорти большевицьких військ не могли переїзджати через таку важну для них вузлову стацію — Коростень, що в великій мірі приспішило і улекшило бриґадам УГА здобуття Коростеня.

Большевики мали ряд літаків на своїм протигалицькім фронті. Приходило до сутичок з ними. Один большевицький літак був збитий піхотою УГА коло Винниці — був мало ушкоджений і незабаром появився вже з емблємою УГА на фронті. З цим літаком, званим в УГА „червоним", трапилася сумна пригода, — а саме летун, москаль-сотник Алєлюхін втік на нім до Добровольчої Армії ґен Денікіна. Згодом опісля, після договору УГА з Добровольчою Армією, повернув сотник Алєлюхін разом з цим літаком до летунства УГА.

Фронт посувався дальше вперед в сторону Києва. Обі летунські сотні переходять до Винниці, а відтак до Козятина. Зменшене число літаків приневолило всі боєздатні літаки звести до одної сотні, яка одержала назву „Перша Летунська Сотня УГА" і вже ширше поза ці рямки одної сотні галицьке летунство не розрослося.

Зближався великий час входу УГА до Києва. На один день перед заняттям Києва, дістає команда Летунської Сотні такий, історичний приказ ґен. Тарнавського:

> *„Підчас наступу власних військ на Київ, має щонайменше один літак безперервно кружляти над Києвом і голосити, як ховуються червоні війська, та як наступають Денікінці".*

У випадку заняття Києва і маршу бриґад УГА дальше вперед, мала Летунська Сотня заняти летовище в Києві.

УГА Київ залишила.

Летунська Сотня переходить з Козятина назад до Винниці, де був постій Начальної Команди.

Нове положення УГА на Наддніпрянщині, новий протиденікінський фронт, ставлять перед Летунською Сотнею такі тяжкі і неймовірні до виконання завдання, що галицьке летунство обезсилене до краю, не може їм подолати. Наш б. сотник-летун інж. Р. Земик подає в своїм спомині таку оцінку праці Летунської Сотні з боку чужинця, німецького летуна, котрий в дорозі до Києва, де мав скинути велику скількість аґітаційних летючок, перервав свій лет в місці постою галицької летунської сотні. Оглянувши літаки УГА, цей німець-летун сказав дослівно:

„На таких ушкоджених літаках може літати лише правдивий патріот, якому в обороні Вітчини нема нічого неможливого і страшного. Я ніколи, за жадну ціну, не сівби на такий літак, якими ви відлітаєте на фронт. У нас далеко ліпші апарати викидується як зужиті і зовсім непотрібні".

Сумерк і кінець летунства УГА.

Галицьку Армію навістив тиф. Хто не бачив тоді УГА, хто не був в її рядах, той ніколи не збагне, в якім положенні найшлася УГА. Без ліків, на тріскучих морозах — вмирали в гарячці тисячі. Тиф одолів і Летунську Сотню! Ще вересень і жовтень 1919 року працювала вона, обслугуючи два фронти: Протибольшевицький і протиденікінський — оба проти-московські.. Тиф клав на долівку по одному летунові — але сотня не здавалася, працювала дальше.

В дощах і осінніх, морозних вітрах, коли на овиді не показувався ні один ворожий літак, ні денікінський, все наймодернішого зразку, технічно чудово вивінований і пристосіблений для летів в найгірших обставинах, ні большевицький літак носа не вихилив з безпечного ганґару, то галицький літак находив все ще можливість заглянути в большевицьке чи денікінське запілля, придивитися ворожому фронтові і всі свої цінні спостереження довести до відома Начальної Команди. Не одно стрілецьке життя було збережене наслідком цих летунських звітів, дуже часто длятого, щоби згинути від тифу.

В перших днях листопада 1919 р. Летунська Сотня, знесилена і знищена, мусіла припинити зовсім свою діяльність і перейшла в „стан спочинку".

Які жахливі були обставини, свідчить дуже добре факт, що пять летунських придніпрянських сотень, з них три в Камянці Под., а одна в Христинівці, не піднялися ні разу в повітря для боєвого лету — від часу переходу УГА за Збруч. Сповняли лише службу воздушного звязку зі заграницею. Такі жахливі були обставини для летунства і в таких обставинах працювало і боролося галицьке летунство — дійсно до останнього. Тепер і воно було примушене залишити свою діяльність.

Траґедія УГА довершалася.

Зачалися переговори УГА з Добровольчою Армією. Летунська Сотня виїхала до Могилева над Дністром — однакож незабаром вернулася до Винниці і тут залишилася нечинною до підписання договору з Добровольчою Армією, силою котрого мала „Галицька Летунська Сотня" одержати літаки і весь потрібний летунський технічний матеріял найновіщих зразків та знову переорґанізуватися.

В тій цілі відізджає вона поїздом дня 14. XII. 1919 року з Винниці до Одеси, де займає будинки аероплянної фабрики „Анотра", віддалені 5 км. від міста. З місця сотня приступила до відремонтовання своїх старих літаків, маючи під рукою потрібні машини і урядження. Тут сотня очікувала на договором приречений технічний матеріял і нові літаки. Однакож москалі не додержали договору — навпаки ще забрали найліпший літак сотні.

На приказ Командування Добровольчої Армії мала „Галицька Летунська Сотня" відїхати пароплавом до Севастополя, разом з добровольчим 3-тім летунським дивізіоном.

Однакож українські робітники перестерегли сотню, щоби до Севастополя не їхала — пароплав з 3-ім дивізіоном був затоплений на морі, сотня вирятувалася, залишившися в Одесі.

В половині лютого 1920. року Одесу заняли большевицькі війська, з котрими УГА заключила раніше договір, силою котрого УГА перемінилася в ЧУГА — „Червону Українську Галицьку Армію".

Большевицьке командування мало намір зовсім розформувати „Галицьку Летунську Сотню" — однакож рішуча постава і голос стрільців сотні спасли її — не на довго.

З кінцем березня 1920 року сотню перевезено під Київ на стацію Пост Волинський, де сотня одержала 5 боєздатних літаків. 21. квітня 1920 року відїхала сотня до Бердичева, тут поставила полеві ганґари і розпочала полеву працю. Була вона того часу тактично підчинена команді 1-ої бриґади УСС. Однакож наслідком подій на фронті — дуже швидкого наступу польської армії, сотня відїхала до Козятина — останнього свого місця постою.

Польська армія вдруге проломила большевицький фронт і окружила Козятин. Тут вивязався бій польських частин з большевицькими. Одночасно з польською армією, разом з нею наступали придніпрянські повстанці, котрі завважали поїзд з літаками, готовий, під парою, до утечі з Козятина; вони зірвали рейки, унеможливлюючи виїзд поїзду та кинулися приступом на поїзд.

Вивязався короткий бій повстанців з частиною стрілецтва Летунської Сотні — а це тими стрільцями, котрі симпатизували з большевиками. Решта, велика більшість стрільців, не бажала боротися з повстанцями і кинула зброю.

В часі боєвої суматохи ранено команданта Галицької Летунської Сотні поручника Хруща. Однакож він вспів ще приспособити три літаки до відлету; на однім сам сів і всі відлетіли до Києва. Решта літаків — два і решта майна летунської сотні та все стрілецтво, яке після бою залишилося живим, дісталося до польського полону.

„Галицька Летунська Сотня", а з нею і галицьке летунство перестали існувати

ВОЄННІ УСМІШКИ.

Тому двацять літ...

Сказав мені редактор:

— Найближче число присвячуємо Карпатській Україні. Напишіть щось на цю тему — може якийсь спогад — може що інше...

Про Карпатську Україну? Ні, ні. Не маю нічого. Спогад з перед двацяти літ? Ані руш. Ні сліду. Що не натрясуся мозком — ніяк не можу витрясти щось з нього про Карпатську Україну перед двацятьма роками, щось — у чому я бувби особисто заанґажований. З Карпатською Україною тому двацять літ я не звязував навіть моїх другорядних плянів, таких — наприклад, дрібничок, як — вілля, яку я мав у пляні збудувати собі на Кримі, або виноградник, який я думав виплекати собі в Бесарабії. Навіть таку по суті незасадничу справу, як полювання на грубу звірину — хоч, треба признати, невідлучну акцесорію кожного дипльомата — отже навіть полювання я переніс у своїх плянах на Кавказ, несвідомо переочивши прекрасні терени Карпатської України.

Так, що властиво нічого тим разом не напишу в фейлетоні, нічо... — а гов! Є! Але... це, властиво дрібничка. Це незначучий фраґмент розмови, яка велася раз підчас обіду в старшинській кухні III. Куреня, VI. бриґади. Але най буде. Отже це було так:

Поручник Вербинець, сьорбнувши кави, порівнав прапор української держави до сонця, що розганяє мряку і тьму. Старшини ґратулювали поручникові такого вискаху, кажучи, що поручник знаменито надавався б на редактора патріотичної ґазети, або на посла. Але поручник Вербинець запротестував проти такої деґрадації, заявляючи, що свойого вискаху ужив свідомо. „Найліпший доказ, каже, подивіться, як зникає москофільство: зовсім як мряка перед сонцем. Чим вище підпливає сонце — тим дальше проганяє мряку і тьму. В нас, каже, вже геть розвіваєтся москофільська мряка, ще залягає на окраїнах — на Лемківщині, на Закарпатті... „Сонце і мряка" є найліпше — неправда?"

Очевидно, що це була правда, а розмова тимсамим зійшла на Закарпаття.

— Там ще москофільство втримається — сказав хтось.

— Втримається — повторив хтось другий — чехи і мадяри підтримують.

— А я гадаю, що й там засвітить сонце і прожене мряку! — Очевидно, що це сказав поручник Вербинець. — Побачите, панове, що там буде за 20 літ!

Пригадую собі, що після цього запанувала хвилева мовчанка.

— Що буде? — спитався повагом сот. Яремчук.

— Україна! Побачите, як нас задивує цей клаптик української землі!

Знову мовчанка.

— Я щось не тямлю — хто там працює з наших діячів — запитався сот. Яремчук.

— Я знаю — відповів пор. Вербинець — я на Закарпатті був. — На перше місце я поставив би одного діяльного священика...

— Як називається?

— Як не помиляюся... о. Волошин... Так, так, той сам. Ми ще про нього почуємо — побачите!

— Побачимо...

— — — — — — — — — — — — — —

І побачили... ФЕДЬ ТРИНДИК

Залізно-дорожне Депо У.Г.А.

Подав: *чет. Данило Монджейовський.*

В спадщині по Австрії перейняла УГА також „Залізно-дорожне Депо“ в Стрию. Вивіноване було воно добре так в матеріял, як машини технічні. За Австрії працювали там переважно майстри і техніки німці і чехи.

Часть тих старшин і підстаршин відїхала по розпаді до своїх країв, а часть лишилася і прийняла службу в УГА.

З евакуованням Стрия, евакуовано також і Залдор. Депо" до Хриплина під Станиславовом. Тут малощо не захопили його поляки, коли за стацію розгорілась боротьба. „Зал.-дорож. Депо" вспіло ще вчас виїхати разом з іншими частинами. Було це в часі першого відвороту УГА. Поїзд наладований всяким зал.-дор. матеріялом відступив аж за стацію Вигнанка під Чортковом. Тут наступила реорґанізація частини. Кількох старшин і підстаршин чужинців покинуло службу, а наших старшин і стрільців здібних до фронтової служби відкомендеровано до полків в поле. Залишився лише з чужинецьких старшин сот. Леопольд Райтер (віденчук), а в місце тих, що відійшли, приділено з наших старшин пор. інж. Ярослава Глібовицького, як технічного референта і чет. Данила Монджейовського з кмди З.Д.У.

По реорґанізації був такий харчевий стан: 3 старшин, 12 підстаршин і 45 стрільців. Між підстаршинами було кількох німців. Справником частини був стар. бул.Табака, рахунковим бул. Паращак, підхор. Романишин. По чортківській офензиві „Кмда зал.-дор. Депо" дістала наказ направити кілька зал.-дор. мостів, але хід подій не дав вже спромоги цей приказ виконати.

З загальним відступом УГА за Збруч, заладовано декотре потрібніше знаряддя „Кмди Зал.-дор. Депо" на 8 возів і частина на Чорнокінці, Збриж перейшла дня 16. липня 1919 р. о год. 4. пополудня Збруч.

За Збруч.

Дорогою на Сатанів, Ляндскорону подалась наша частина на Камянець Подільський. Там дістали ми наказ перейти враз з людьми і табором до Китайгорода над Дністром, де частина мала зреорґанізуватися і повнити охоронну службу, перед можливим нападом з боку большевиків, що були недалеко. По двонедільнім побуті, дістала Кмда приказ відійти в сторону Бару. Та був дальший приказ відійти до села Маньковець, а пор. Ярослав Глібовицький відкликаний був до Нач. Кмди УГА до технічного реферату. По тринедільнім постою в Маньківцях, частина відійшла дня 26. IX. до Жмеринки. Ту позбирано на стації всяке зал.-дор. майно і заладовано до ваґонів. Частина стала вести свою працю: зремонтовано три менше ушкоджені паровози, направлено один бронепотяг і ушкоджені мости.

Один паровіз зладжено для поїзду „Зал.-дор. Депо", що складався з 11 ваґонів. Машиністи і обслуга поїзду були свої.

Зі Жмеринки поїзд „Зал.-дор. Депо УГА" удався до Проскурова. Там доповнено „Депо" всякими технічними матеріялами, які в більшости валялись по стації.

Дня 16. X. 1919. Кмда „Депо" дістала приказ відїхати на ст. Могилів над Дністром і дожидати там дальших приказів. Прибули ми там дня 23. X. 1919.

В тім часі окружною дорогою через Румунію надійшов для нашої Армії один ваґон ліків враз з санітарним віддiлом під проводом от. Д-ра Новака і Д-ра Сияка (чи Сисяка, окуліста). Румуни по довгих переговорах ледви згодилися перепустити той ваґон ліків і санітарний відділ через Дністер на Україну. Ліки і санітарний персонал перевезено човнами через Дністер і заладовано до двох ваґонів. Це добро Кмда „Депо" дістала приказ негайно перевезти до Винниці, де хорі в шпиталях змагались з тифом без помочі. На ст. Могилів не було опалу для машини. Кмда „Депо" рішила з конечности порізати на опал для машини деревяний міст на бічнім торі. Стрільці різали той міст цілу ніч і носили дерево до машини, що холодна стояла коло 500 м від того моста. По кількагодиннім огріванню машину урухомили і аж під вечір 3. XI. поїзд відійшов, забираючи по дорозі в більшости босих стрільців наддніпрянців, що неодягнені і босі серед дощу зі снігом відступали під напором Добр. Армії. Потяг посувався вільно, бо по дорозі треба було доповнювати опал для машини деревом з поблизьких лісів. Так другого дня добились ми до Бару. В Барі показалось, що ліками хочуть поділитися з нами відступаючі частини Армії УНР. Галицькі частини рішуче тому спротивились і мало що не прийшло до кровопролиття.Всеж таки вдалось нам довезти ліки і санітарів до Винниці.

На постій призначено нам Жмеринку, до котрої вночі з 10. на 11. листопада увійшли Денікінці, з котрими наша Начальна Кмда день перед тим заключила була договір. Ми навчені досвідом у Києві, дуже нашому союзникові не довіряли і тому цілу ніч були в строгім поготівлі. Поготівля показалось зайве, бо Денікінці респектували нас. Тимчасом пятнистий і поворотний тиф клав наших стрільців і старшин покотом. Булавний і двох стрільців з нашої частини померли, а більша частина сотні лежала в ваґоні в гарячці.

30. грудня 1919 р. скоїлась на стації пригода.

В околиці Жмеринки появились повстанці Тютюника. На Денікінців напав жах. Збились на стації і не знали, що з собою робити. Для нас це було байдуже, бо всеж повстанці були наші люди. О другій год. з півдня повстанці почали наступ на Жмеринку, затарахкотіли кулемети і одна гармата почала бити по стації. Одна ґраната попала і в наш ваґон, розбила його дощенту, але на щастя обійшлось без жертв у людях.

Денікінці в переполосі залишили Жмеринку і подались в сторону Вапнярки. Коло години 5-ої увійшли повстанці до Жмеринки. Побули одну ніч і другого дня зникли так, як увійшли, не знати відки і куди. Під напором большевиків 6. січня

1920 р. покинули ми Жмеринку. Різдво перевели в Вапнярці. При евакуації Жмеринки до нашого поїзду дочепився один ваґон цивільних біженців, між котрими був п. Ч. теперішний професор Р. Ш. в Золочеві, котрому в тій дорозі уродився син.

Дня 12. І. були ми на ст. Ковбасна, там поховали ще одного стрільця, що помер на тиф. На Йорданські Свята ми були на ст. Слобідка, де залізничники і населення дуже щиро і сердечно угощували нас, та і на дорогу дало харчів, бо з ними було в нас скрутно.

Звідси потягнулись ми до ст. Роздільної. Тут наткнулись на повстанців ґрупи Махна. Вони прибули на театральну виставу, яку давав наш театр Стадника. Повстанці були одушевлені цею виставою і це причинилося до того, що вони нас і наше положення більше стали розуміти і з нами не вадились.

З Роздільної Нач. Кмда дала нам наказ відїхати на ст. Тираспіль над Дністром і там дожидати дальших приказів. Говорено, що маємо там направити міст, або переправу на Дністрі, бо була думка перейти до Румунії. З нами їхав також от. Любковіц, котрий мав мабуть в тій справі повірену місію до румунського уряду. В Тирасполі переправився човном через Дністер. Однак румуни не дозволили на перехід нашій Армії і сильно обсадили беріґ Дністра, щоб в разі нашого насильного переходу через ріку нас не пустити. Тимчасом події йшли дуже скоро. Фронт Денікінців розлітався під напором большевиків, їх огорнув жах і вони в неладі втікали.

Дорогою на Тираспіль втікав денікінський ґенерал Бредов зі своїм корпусом. В паніці, безладно утікав корпус підганяний кілька десятками селянських хлопців. Потяги санітарні і з військовим добром почали копичитись на стації. Врешті щоб все знищити, машиністи зіскакували на повному ході з машин і пускали потяги один на другий. Потяги цілі розбивались недалеко зірваного моста, масакруючи ранених і всяке інше добро. Докінчувало розгрому населення поблизьких сіл. В місті також був судний день, втікаючі денікінські частини рабували місто, при тому розстрілювали самовільно, як говорили, петлюрівців і большевиків. Серед того моря людських хижак стояли ми одні-однісінькі в числі около 60 люда. Незавидне було наше положення. Дальший відступ був неможливий, чекала на нас смерть, або полон. Так стояли ми на стації відірвані і без звязку зі своєю Армією. Старались як могли, щоб нашого дійсного положення утікачі Денікінці не спостерегли. Недалеко наших ваґонів робили ми щоденно два рази військові вправи з набитими крісами. Потяг обставили двома кулеметами і вартовими, узброєними крім крісів також і в ручні ґранати. Денікінці, бачучи нашу спокійну, але рішучу поведінку, оминали нас.

В місті йшли грабунки і розстріли, котрих допускалися утікаючі марудери ґен. Бредова. Населення просило в нас охорони. Ми, хоч нас було мало, вислали до міста 30 стрільців на охорону міста. Стрільці наші так як на стації, ритмічним військовим кроком перейшли через місто і зайняли місцеву Кмду міста. З марудерами поступали рішучо, навіть загрозили розстрілом за всяку самоволю. Це помогло і у місті настав спокій.

Охоронну службу мусіли ми розтягнути ще на один обєкт, а саме на казарми, котрі находилися 4—5 км від стації. Казарми ті були в старім форті над Дністром, в котрих найшли ми наших знайомих, іменно той самий санітарний відділ от. Д-ра Новака. Було там також хорих і ранених кільканацять наших стрільців. У цім форті цей відділ дуже бідив, брак було харчів і ліків. Сам от. Д-р Новак зохорів на тиф і в приступі гарячки незамітно покінчив з життям, протинаючи собі жили жилеткою на вістку, що до міста увійшли большевики.

Большевики під командою Катовського дійсно війшли до міста. До нас віднеслись з резервою, не розброювали і дали харчів. Ми спільно з ними справили величавий військовий похорон нашому отаманові Д-рові Новакові. Величезний здвиг народу і війська супроводжали тлінні останки на тираспільське кладовище і о год. 5-ій пополудні лютневого дня під сальви галицької і большевицької частини зложено його тіло до гробу.

Під кінець лютого прийшов до нас приказ вже ЧУГА, щоб наша частина негайно зголосилася в Нач. Кмді ЧУГА в Балті. По прибуттю до Балти, нашу частину розвязано. Старшин і стрільців поприділювано до ріжних кмд., а майно забрали большевики.

Так перестало існувати „Зал.-дор. Депо УГА".

Посмертні згадки

† ХОР. У. Г. А. ГРИЦЬ КОМАРОВСЬКИЙ

роджений дня 5. IX. 1892. р. в Купятичах, пов. Перемишль, помер смертельно ранений в боях за Батьківщину під Наварією—Пустомитами коло Львова в Світлий понеділок 1919. р. дня 21. квітня.

Покійний походив з бідного селянського роду. Народні школи покінчив в Даровичах і в Нижанковичах, а 1906. р. вступив до польської ґімназії в Перемишлі і безпосередно перед війною в 1914. р. кінчить її матурою. Світова війна застає його в Перемишлі, де перебув облогу, а по здобуттю Перемишля австрійськими військами, служить при австрійськім перемиськім 10-ім полку піхоти. Як підстаршина цього полку переходить весною 1918. р. з відділами австрійської армії на Велику Україну в околицю Одеси, відтак Миколаєва і тут застає його вже розвал Австрії. З повертаючими недобитками австрійських військ передістаєсь з кінцем надолиста 1918. р. в околицю Самбора. Тут стрінувшись з своїми товаришами та знайомими вступає в перші ряди Української Галицької Армії. Як четовий І. сотні І. хирівського куріня, зорґанізованим прибувшим тоді з Відня на наш фронт полк. Кравсом Антоном, переходить Покійний в перших днях грудня 1918. р. в наступ на ворога і крок за кроком відбиває від нього втрачені позиції від Фельштина почавши аж по лінію Корманичі—Нижанковичі—Дроздовичі. Тому, що на правому крилі фронту не було ще тоді належної забезпеки, полк. Кравс обмежує в другій половині грудня свої дальші операції до позиційної війни, занявши лінію на схід і полудне від Хирова. За вірну та щиру службу для Батьківщини команда III. Бриґади в Самборі підвищує Покійного в березні 1919. р. до степеня хорунжого. Курінь, в якому Покійний повнить службу від початку його повстання, займає становище на лінії сіл Ляшки—Березів—Сушиця велика і на тих становищах остає він аж до Великодня 1919. р. Командантом куріня був тоді сотник Скворонський Михайло. Щойно по чотиромісячній безперервній, позиційній війні приходить І. хирівському куріневі на зміну 24. коломийський під командою пор. Володимира Левицького. По триднeвім відпочинку в Надибах—Воютичах на приказ команди Бриґади І. хирівський курінь переїздить в саму великодну Суботу на фронт під Львів. Тут в безперервних боях, де що кілька годин зміняти треба було воєнну позицію і тактику, поносить І. хирівський курінь свої перші, найбільші втрати. Не стало тоді під Наварією—Пустомитами між живими крім кількох стрільців пок. хор. Гриця Комаровського, хор. — Буковинця з II. сотні (Дубика?), відійшов тоді в запілля в лічницю на все важко ранений в руку підхор. У. С. С. Вахович, родом з Хирова. Невесело вертáлось вже з поворотом на давні позиції під Хирів.

Покійний хор. Гриць Комаровський був в щоденному життю скромний, в поведенню привітний, в товаристві веселий, та хотяй виховала його не наша, рідна а чужа школа, мимо того почувався вірним сином своєї рідної землі — Батьківщини. Як старшина У. Г. А. сповняв свої завдання і обовязки як найкраще і найсовісніше, не жалуючи навіть і свого молодого, надійного життя, яке зложив на жертвеннику рідної землі в її обороні. Тож і не диво, що серед товаришів, знайомих та рідні полишив по собі щирий жаль і смуток. По так довгих літах забуття хоч тих кілька слів спомину про Покійного над його невідомою могилою буде виявом пошани та памяти до Його особи від товаришів школи і зброї. В. Й. П.

ЧЕТАР У. Г. А. ЛЕВ ПАШКОВСЬКИЙ,

роджений дня 4. вересня 1889. р. у Фредрополи повіт Перемишль, помер поцілений кулею дня 22. листопада 1918. р., похоронений на кладовищу в Молодовичах біля церкви.

Покійний покінчивши народню школу в рідному селі, ходив до української ґімназії в Перемишлі, в якій і здав матуру в 1911. р. По матурі працює зразу як урядовець в приватному асекураційному товаристві Фльоріянці, відтак переходить до повітового суду в Перемишлі. В 1916. р. асентерований до австрійського війська, переживає з 18. перемиським полком краєвої оборони усі воєнні страхіття італійського фронту. Звідси по розпаді Австрії вертає в рідні сторони як четар і тут застає вже українсько-польські бої. Наша залога під напором польських збройних сил залишила вже тоді Перемишль і одна її частина орґанізує та концентрує свої сили в сусідному місточку Нижанковичах проти евентуальних випадів та посунень противника в глибину краю. Була це щойно половина падолиста 1918. р. Перебуваючи тоді у своїх батьків в найближчому селі Молодовичах бере покійний з своїми хлопцями-односельчанами як найактивнішу участь в боях за околицю Перемишля і Нижанкович. Ввесь час держить безпосередній звязок з залогою Нижанкович, а в часі ворожих наступів на наш осередок зявляється завжди на крилі ворога і своєю несподіваною та бравурною появою змушує його до безплянового відвороту. В боєвих акціях та підприняттях відважний до очайдушности, був для нашого стрілецтва взірцем хороброго та щиро відданого рідній справі старшини. Згинув поцілений крісовою кулею в чоло на полі бою в трикутнику сіл Молодович, Купятич і Нижанкович. Похорон Покійного відбувся з хати його батьків. Взяла в ньому участь почесна чета стрільців враз з старшинами нижанківської залоги під проводом поручника Хроновята Михайла. Біля церкви в Молодовичах похоронено Його тіло, віддавши Йому востаннє належну військову почесть.

Філія Товариства Охорони Воєнних Могил в Перемишлі відновила в 1935. р. могилу Покійного та поставила на ній тревалий памятник з хрестом і написом. Посвячення памятника відбулося 6. жовтня 1935. р. при великому здвизі народу усіх сусідних сіл і околиці. В. Й. П.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

Іс. Ш.

Шрамченко С., лейтн. фл. [Памяти поляглих морців]. „Табор". Каліш 1936. 8°, ч. 28/29, ст. 99.

Шрамченко С., лейтн. фл. П. В. Вдовиченко-Комаровський. (Посмертна згадка). „Тризуб". Париж 1931. 8°, ч. 25, ст. 17—19.

Сотник по адміраліції УНР. Докладна біоґрафія. З портр.

Шрамченко С., лейтн. фл. Підводний човен і сучасні засоби його рятування. „Табор". Варшава 1933. 8°, ч. 19, ст. 53—59.

З 1 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Піднесення українського прапору в Чорноморській фльоті. „За Державність". Збірник 2. Каліш 1930. 8° в., ст. 120—124.

29 квітня 1918 в Севастополі. Перелік кораблів Чорномор. фльоти. З 1 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Піднесення українського прапора на ескадренному міноносці „Завидний" Чорноморської фльоти. „Літопис Ч. К.". Львів 1935. 4°, ч. 12, ст. 15—16.

Липень 1917. З 3 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Порівнююча таблиця ранґів українських фльотських старшин з ранґами Армії У. Н. Р. і закордонних фльот. „Табор". Варшава 1930. 8°, ч. 13, ст. 75.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Рідкий Ювилей. „Табор". Варшава 1937. 8°, ч. 32, ст. 42—43.

Ґен.-хор. Володимира Савченка-Більського з біоґраф. даними і з портретом.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Рідкий Ювилей. „Літопис Ч. К.". Львів 1937. 4°, ч. 9, ст. 7.

Ґен.-хор. Володимир Савченко-Більський. Причинки до біоґрафії. З портретом.

Шрамченко С., лейтн. фл. Рятування підводних човнів. !! „Табор". Варшава 1934. 8°, ч. 23, ст. 26—32.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Сотник воєнно-морського судового відомства Б. О. Лазаревський. „Табор". Каліш 1936. 8°, ч. 30, ст. 40—41.

Некрольоґ, з портретом.

Шрамченко С., лейтн. фл. Сотник по Адміралтейству Петро Василевич Вдовиченко-Комаровський. „Табор". Каліш 1931. 8°, ч. 16, ст. 106—108.

Некрольоґ. З портр.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Сучасне побільшення Чорноморської Фльоти. „Табор". Каліш, 1930, 8°, ч. 13, ст. 71—74.

З 2 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Узброєння підводних човнів. „Табор". Каліш 1935. 8°, ч. 25, ст. 45—50; ч. 27, ст. 33—39; ч. 28/29, ст. 74—98.

З 10 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Українська морська піхота в рр. 1917—1921. Історичний нарис. „Літопис „Ч. К.". Львів 1934. 4°, ч. 11, ст. 13—17.

Українізація і її наслідки. Однострій, склад. Ріжні формування, їх історія. З 4 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Українська воєнно-морська політика на Кримі у 1917—1918 рр. „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 5, ст. 9—12.

Перегляд наказів по морському відомству про Крим. З іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Український Головний Морський Штаб у 1917—1921 рр. „Табор". Каліш 1934. 8°, ч. 21, ст. 41—49.

Шрамченко С., лейтн. фл. Український морський Ґенеральний Штаб в рр. 1917—1921. „Табор". Каліш 1931. 8°, ч. 16, ст. 90—92.

Завдання і орґанізація.

Шрамченко С., лейтн. фл. Український Морський Міністр старший лейтенант фльоти М. І. Білінський. „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 9, ст. 17—20.

Причинок до біоґрафії. Його накази. З 2 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Українські воєнно-морські аґенти в 1918—1920 рр. „Табор". Каліш 1932. 8°, ч. 17, ст. 78—82.

К.-адм. Багманів, ґен.-хор. В. Богомолець, к.-адм. М. Остроградський, кап. О. Зарудний, кап. Дашкевич-Горбацький, ґен.-хор. В. Савченко-Більський, сотн. П. Вдовиченко-Комаровський, кап. Карл кн. Лівен, ст. лейтн. М. Білінський, лейтн. Яковлів, кап. Протасів, кап. Ю. Свірський, кап. Комотьяно.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Українські морські міністри і керуючі морським відомством в рр. 1917—1921. „Літопис Ч. К.". Львів 1935. 4°, ч. 6, ст. 2—3.

З 2 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Українські воєнно-морські школи (1918—1920 рр.). „Табор". Каліш 1931. 8°, ч. 15, ст. 80—84.

Гардемаринська школа.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Український рух на фльотилі Північно-Ледового Океану у 1917 році. (20 років тому). „Літопис Ч. К.". Львів 1937. 4°, ч. 7/8, ст. 11—13.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Ще про однострій української морської піхоти в рр. 1917—1920. „Літопис Ч. К.". Львів 1936. 4°, ч. 4, ст. 2—3.

В додаток до статті автора: Українська морська піхота в рр. 1917—1920, в „Л. Ч. Калини", 1934, ч. 11. З іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Ювилей ґен.-хор. по Адміралтейству В. О. Савченка-Більського. „Шлях" Луцьк 1937. 4°, ч. 6, ст. 7.

З портр.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Воєнні кораблі та їх завдання. „На сліді". Львів 1936, ч. 4, ст. 59—60; 1937, ч. 2, ст. 28—30; 1938, ч. 4., ст. 53—54.

Типи воєнних кораблів. З іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Гідропляни-міноносці. „Табор". Каліш 1938. 8°, ч. 34, ст. 42—46.

З 3 іл.

Шрамченко С., лейтн. фл. Ґенерал - хорунжий воєнно-морського судового відомства В. М. Богомолець. „Табор". Каліш 1936. 8°, ч. 30, ст. 39—40.

Некрольоґ. З портр.

Шрамченко Святослав, лейтн. фл. Засоби боротьби з підводними човнами. „Табор". Каліш 1936. 8°, ч. 30, ст. 31—39.

Шрамченко С., лейтн. фл. Озброєні сили европейських держав. „Табор". Каліш 1935. 8°, ч. 26, ст. 44.

Шремпф Клявс. Чи війна є конечністю? „Шлях Нації". Львів 1936. 8°, ч. 3/4, ст. 165—171.

Переклад з нім.

Ш. С. Санітарний шеф козацького загону ім. Ґонти. (Нарис на основі военного записника). „Кал. Черв. Калини" на 1925 р. Львів 1924. 8°, ст. 60—62.

Ш. Т. На Волині. Із записок офіцера. „Діло". Львів 1916, чч. 11, 12.

Шуліка Ів. Джерело історичної традиції. „Літопис Ч. К.". Львів 1936. 4°, ч. 11, ст. 6.

Музей Визвольної Боротьби в Празі.

Шульгин О. Симон Петлюра та українська закордонна політика. „Збірник памяти Симона Петлюри". Прага 1930, 8° в., ст. 172—176.

Причинок до біоґрафії. Узглядиюється й військові справи.

Шум Левко. Дещо з історії військової зброї та її видосконалення. „Україна", журн. Станиславів 1920. 4°, ч. 1, ст. 7—8.

Шумський, полк. Фортифікація (Конспект лекцій). Київ 1918. 8°, ст. ? Видання Головної Шкільної Управи Військ. Мін-ства.

Шустикевич А., др. Втеча за Дністер. (Спомин). „Кал. Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 121—131.

1920. Повстанці проти черв. москалів.

Шустикевич А., б. пор. УГА. З останніх боїв. (Осінь 1919 року на Великій Україні). „Кал. Черв. Кал." на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 144—148.

Шустикевич А. Спомини з Одеси. „Кал. Черв. Кал." на 1928 р. Львів 1927. 8°, ст. 102—114.

26. XII. 1919 — VI. 1920. Одеса - Миколаїв. Перебування членів УГА під кровавою владою денікинців і большевиків. Розстріли. Транспорт до Архангельська.

Шухевич Володимир. Початок українсько-польської війни. Замітки з військового боку. „Укр. Прапор.". Відень 1919, ч. 23/25.

Шухевич Володимир. Початки українсько-польської війни. Замітки з військового боку. „Кал. Канад. Українця" на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 193—195.

З „Укр. Прапора", 1919, ч. 23/25.

Шухевич Степан, др. Видиш брате мій. (8 місяців серед УСС-ів). Львів 1930. 8°, ст. 232. Видання „Червоної Калини".

Шухевич Степан, др., б. отаман УГА. Полковник У. Г. А. Альфред Шаманек. В десяті роковини смерти. „Літопис Ч. К.". Львів 1930. 4°, ч. 6. ст. 3—5.

Огляд діяльности. Біоґр. причинок.

Шухевич Степан, др. Спомини з Української Галицької Армії. (1918—1920). Частина І. 16°. Львів 1924, ст. 176; Частина II. Львів 1929, ст. 176; Частина III. Львів 1929, ст. 162; Частина IV. Львів 1929, ст. 164; Частина V. Львів 1929, ст. 147. Видавництво „Червона Калина".

Ч. І. — містить події від листопада 1918 до квітня 1919; ч. II. — від квітня 1919 до липня 1919; ч. III. — від липня 1919 до січня 1920; ч. IV. — від січня 1920 до квітня 1920; ч. V. — від квітня 1920 до серпня 1920.

Ще до історії стрілецьких пісень. „Укр. Слово". Львів 1916, ч. 79, ст. 3.

Ще про обурення України з приводу розстрілу Богданівців. „Вільне Слово". Зальцведель 1917. 4°, ч. 83, ст. 2.

Ще з приводу траґедії Галицької Армії. „Укр. Слово". Львів 1920, ч. 126.

Ще з приводу траґедії Галицької Армії. „Гром. Думка". Львів 1920, ч. 126, ст. 2.

Ще про Гомель. „Стр. Думка". Кривин 1919, ч. 2, ст.

Передрук з большев. „Правди" від 16. квітня 1919 про повстання в Гомелі І-ої совіт. армії.

Ще про І-ий курінь. „Розвага", Фрайштадт 1918. 4°, ч. 12, ст. 4—5.

Курінь Оборони Рідного Краю в дорозі з Фрайштадту.

Ще про смерть бл. п. Вітовського і тов. „Укр. Голос". Перемишль 1919, ч. 22, ст. 3.

Ще про транспорт інтернованих з Берестя до Домбя. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 14.

Щербина Ф. Симон Петлюра на Кубані. „Збірник памяти С. Петлюри". Прага 1930. 8° в.; ст. 189—194.

Спогади про С. П. поза військом.

Що діється на Україні. „Воля". Відень 1920. 8°, т. І, ч. 4, ст. 155—158.

Ситуація. В Хмельнику. Обєднання армій. Літинська нарада. Денікин на Україні. Большевики на Україні. Становище в Камянці. Наміри уряду.

Що це за люди в австрійській формі йдуть до нас? (Камянець?) (1919?). Метелик ч. 59, ст. 4. Видання Мін-ва Преси й Інформації УНР.

В звязку з переходом Галицької Армії через Збруч.

Щуровський В. Зі записків лікаря Бриґади УСС. „Кал. Черв. Калини" на 1924 р. Львів-Київ 1923, 8°, ст. 79—90.

Санітарна служба.

Щуровський Володимир, др. Іван Франко серед Українських Січових Стрільців. „Кал. Черв. Кал." на 1927 рік. Львів 1926. 8°, ст. 23—25.

Щуровський В. Нарис санітарної служби Українських Січових Стрільців і І. Бриґади У. С. С. „Літопис Ч. К.". Львів 1926. 4°, ч. І, ст. 11—15.

1914—1920. Богатий матеріял до укр. військової санітарії.

Щуровський В., др. Не помянутим безіменним Борцям за кращу долю України. „Кал. Черв. Кал." на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 109—112; „Приятель Укр. Жовніра". Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 109—112.

Щуровський В., др. Спомини з пробування У.С.С. на Наддніпровю в 1918 р. „Літ.-Наук. Вістник". Львів 1925. 8°, кн. III, ст. 218—228.

Щуровський Володимир, др. Українські Січові Стрільці на Запоріжу. „Кал. Черв. Калини" на 1929 рік. Львів 1928. 8°, ст. 40—44.

Ювилей ґен. Віктора Курмановича. „Літопис Ч. К.". Львів 1936. 4°, ч. II, ст. 7.

60-літній, у Відні. Заклик.

Ювилей ґен. Віктора Курмановича. „Рідна Школа". Львів 1936. 4°, ч. 22, ст. 336.

Ювилей ґен. В. Сікевича. „Тризуб". Париж 1937. 8°, ч. 43, ст. 9—12.

50-ліття військової служби. З портр. і ґруповою знимкою.

Ювилей Січових Стрільців та їх основника. „Тризуб". Париж 1934. 8°, ч. 43, ст. 14.

Остаточні умови передплати

АЛЬБОМУ У. Г. А.

1. Ціна, платна готівкою найдальше до 31. грудня 1938 р., зол. 21 і 60 гр. на порто, разом зол. 21·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 17·—

2. Ціна, платна місячними ратами по зол. 5·—, починаючи від дня замовлення зол. 23 і 60 гр. на порто, разом зол. 23·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 18 і 60 гр. на порто, разом зол. 18·60.

Альбом УГА зможуть дістати лише передплатники!

Замовлення та передплату просимо присилати на адресу:

Видавництво „ЧЕРВОНА КАЛИНА“

Львів, вулиця Зіморовича ч. 12. почтова скринка ч. 43.

В ГРУДНІ ВИХОДИТЬ 9-й ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“,

багато ілюстрований, люксусово виданий, зі споминами і розвідками наших визначних учасників визвольної війни. Видання Українського Воєнно-Історичного Товариства.

АДРЕСА УПРАВИ ТОВАРИСТВА Й РЕДАКЦІЇ:

ВАРШАВА 22, вул. ОПАЧЕВСЬКА ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.

ПРОДАЮТЬ УСІ КНИГАРНІ.

В 25. РОКОВИНИ СМЕРТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ПОВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ

ЛЕСІ УКРАЇНКИ

в 10 томах.

Видає В-во „Українська Книгоспілка“ Львів, Крашевського 23. Ціна комплету в передплаті **35** зл. Можна платити ратами. Згори за цілість **30** зл. Подробиці в проспектах. Передплату слати на адресу Видавництва або на Пром-Банк, Львів Ґродзіцких 1. з допискою „У. Книгоспілка“. Приймаємо заступників на збирання передплати.

Від Адміністрації.

З цим числом посилаємо точним П. Т. Передплатникам, що мають заплачену передплату до кінця 1938 р., докінчення праці В. Січинського „Чужинці про Україну“ (11, 12, 13 і 4 стор. 14-го аркуша) аркуш ілюстрацій до неї та окладинку.

Якщо хто з П. Т. Передплатників не отримав може котрогось аркуша цеї праці, просимо реклямувати.

Залягаючі з передплатою П. Т. Передплатники можуть також дістати працю В. Січинського як безплатний додаток, якщо найдальше до 10. грудня ц. р. вирівнають в цілости свою залеглість, а крім того вплатять одного золотого на порто висилки.

Під тою самою умовою можуть дістати бракуючі аркуші праці В. Січинського ті П. Т. Передплатники, що дістали перші аркуші, а опісля не платили біжучої передплати і дальших аркушів не дістали.

Звертаємо увагу на високу вартість цеї книжки, збогаченої численними ілюстраціями на окремому кращому папері.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. річник / Число 12. / Грудень 1938.

ЗМІСТ:

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kalyna“, Lwów, ul. Zimorowicza 12.
Redaktor: Petro Pasika. Drukarnia Naukowego T-wa im Szewczenki we Lwowie.

Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина“, Львів, вул. Зиморовича 12.
Редактор: Петро Пасіка. Друкарня Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові.